

СПРАВА ГОНГАДЗЕ

Справа Гонгадзе» (2000-2008): юридичний огляд

Славик Бігун, «Юридична газета»

«Справа Гонгадзе» – найбільш резонансна справа в історії сучасної України. Її резонанс зумовлений актуальними політичним, соціальним, професійним, морально-етичним, юридичним контекстами справи.

Юридичний контекст справи, про який ітиметься, зумовлений намаганням дати юридичну оцінку подіям, виявити винних у зникненні журналіста. Також уявляється, що саме юридичний підхід своєю конкретністю, точністю здатен унести ясність у політичну заангажованість справи.

ПОДІЇ ЗЛОЧИНУ ТА СПРАВИ

Події злочину, як установили слідство й суд, мали місце у місті Києві та Київській області 15-17 вересня 2000 року. Як з'ясовано згодом, журналіста Георгія Гонгадзе незаконно затримали 16 вересня й позбавили життя близько опівночі 17 вересня 2000 року офіцери міліцейської «наружки» (головного управління кримінального пошуку (ГУКП) МВС України): Олександр Пухач (начальник ГУКП МВС України), Микола Протасов (помічник начальника чергової частини ГУКП), Валерій Костенко (начальник відділу зовнішнього спостереження ГУКП) та Олександр Попович (оперуповноважений відділу зовнішнього спостереження ГУКП). Попри те, що за Гонгадзе стежили десятки працівників управління, події злочину було приховано. На роки.

Слідство, здавалося б, почало працювати оперативно. За «фактом безвісного зникнення громадянина Гонгадзе Г.Р.» вже 19 вересня 2000 року порушили кримінальну справу. 2 листопада 2000 року в Таращанському лісі під Києвом виявили обезголовлене тіло («таращанське тіло»), яке родичами, знайомими, а згодом і судовим слідством визнано тілом Г. Гонгадзе. Наприкінці листопада 2000 року спікер парламенту О. Мороз, оприлюднивши заяву та витяги з так званих «плівко Мельниченка», публічно заперечив у зв'язку з зникнення журналіста керівництво країни: главу держави Л. Кучму та очільника МВС Ю. Кравченка. Підозри так і не підтвердилися в суді. Але зумовилихід слідства, резонанс справи та її обставини (вибрані обставини «справи» хронологічно представлені в окремій таблиці).

«Справа Гонгадзе», як кримінальна справа, складалася з низки справ. Зокрема, щодо «безвісного зникнення громадянина» (№ 60-1241, порушена 19 вересня 2000), а також «за фактом умисного вбивства невідомої особи, труп якої було виявлено» у Таращанському лісі (№ 72-342, порушена 3 листопада 2000 року). Ці справи направили для розслідування до ГПУ ще на початку грудня 2000 року. В лютому 2001 року порушено кримінальну справу вже саме за «фактом умисного вбивства Г. Р. Гонгадзе» і об'єднано зі справами №60-1241 та №72-342. Згодом виділену в серпні 2005 року зі справи №60-1241 справу №49-1663 в частині доведеного обвинувачення М. Протасова, В. Костенку і О. Поповичу було направлено в листопаді 2005 року до суду.

ДОСУДОВЕ СЛІДСТВО

Спочатку справи самостійно розслідували слідчі ГПУ (з грудня 2000 року), а з 2005 року за участю слідчих СБУ: О.А. Василенка, М. К. Дробиняка, В.В. Сіліна, Р.І. Шубіна, Ю.О.Грищенко. Останній підписав обвинувальний висновок, затверджений заступником голови ГПУ В. І. Щоткіним, направлений до суду восени 2005 року.

Паралельно працювали тимчасові слідчі комісії (ТСК) парламенту. Першу ТСК створено вже через 4 дні після зникнення журналіста, другу – в серпні 2001 року. У вересні 2005 року повноваження ТСК припинили, але через рік поновили. Діяльність комісій, політизуючи справу, стимулювала досудове слідство.

На адресу слідчих ГПУ висловлено найбільше критики. Підсумовуючи її, суддя (колишня слідча) І. Григор'єва відзначає: «Не було жодних об'єктивних перешкод для швидкого завершення слідства... Якби всі питання були вирішені за нормами закону на першому черговому етапі слідства, то було б значно краще для суспільства і не було б якось зайвих, надуманих міркувань...». В. Теличенко, наводячи приклад діяльності слідчих, робить висновок: «Поведінка Генпрокуратури більше скидається не на неспроможність, а на небажання виконувати передбачену законом функцію». Один адвокат у процесі, підкреслюючи невиконання ГПУ своїх функцій, вбачає й системні проблеми: «Нас ще на юрфаці вчили: слідство не повинно бути в одному відомстві. Не може прокурор сам порушувати, затримувати, заарештовувати, вести слідство, пред'являти обвинувачення, направляти справу до суду, підтримувати обвинувачення, просити міру покарання і, якщо вона його не влаштовує, її опротестувувати. Як наслідок, стільки функцій – в одних руках».

Між тим, слідчі отримують і компліменти. «Той факт, що причетних до вбивства виявлено, а пред'явлене обвинувачення витримало випробування судом, свідчить про високий професіоналізм слідчих», – відзначає В. Теличенко. І додає: «Це доводить, що в ГПУ є кадри, яким під силу і знайти виконавців, і виявити замовників та організаторів».

У чому ж полягають проблеми слідства? Чому так безпрецедентно довго тривало (і триває) слідство в «справі Гонгадзе»? Відомо, що слідство неодноразово зупинялося й відновлювалося. Відомо, що на слід підозрюваних офіцерів «наружки» можна було вийти ще восени 2000: Г. Гонгадзе відкрито скаржився ГПУ, що за ним стежили влітку 2000 року. Відомо також, що обставини злочину були відомі офіцерам «наружки», яких «розробляло» СБУ. Чому вони мовчали? Відповіді на ці питання лежать поза правовим полем. Усе впиралося в політику й політичну волю, яка в плані розслідування з'явилася після зміни влади в Україні в 2005 році. Політика домінувала над правом і правоохоронними органами. Так, за даними слідства, навесні 2003 року генерал О. Пукач, наказуючи підлеглому Валерію Костенку мовчати, казав: «Валерію, поки ці люди при владі, тобті нічого боятися».

Утім, проблеми були не лише із системою. А й із професіоналізмом. Так, за даними слідства, двох працівників прокуратури Таращанського району Київської області, які проводили слідчі дії після виявлення «таращанського тіла» – прокурора району С. Обозового та слідчого С. Белінського – звинуватили й засудили за зловживання владою і службово підроб-

лення. Як констатує вироком, не було складено «відповідного протоколу з вини слідчого Белінського С.І., який нетверезим несвоєчасно прибув на місце пригоди».

Крім того, адвокати стверджували: щодо підозрюваних під час слідства застосовували «детектор брехні», що (якщо це робилося проти їхньої волі) є порушенням законодавства.

ОБВИНУВАЧЕННЯ

Прокуратура 28 і 29 липня 2005 року пред'явила обвинувачення М. Протасову, В. Костенку та О. Поповичу. Як відзначалося, О. Пукач не проходив обвинуваченням по справі № 49-1663. А згодом у вироку він згадуватиметься лише з посиланням на свідчення та обставини, наведені обвинуваченням, тоді як суд називатиме його «особою, справа щодо якої виділена в окреме провадження», а ВСУ – «невідомою особою».

Обвинувачення Протасова, Костенка й Поповича звинуватили в тому, що вони, працюючи на відповідних посадах відділів «зовнішнього спостереження ГУКП МВС України, будучи представниками влади (працівниками міліції), в порушення Законів України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», наказу МВС України № 0005 від 4 червня 1992 року, яким регламентовано діяльність підрозділів кримінального пошуку органів внутрішніх справ України, у вересні 2000 року перевели(ли) владу і посадові повноваження, що призвело до тяжких наслідків», а саме, [вони] за попередньою змовою групи осіб вчинили(ли) умисне вбивство журналіста Гонгадзе Г.Р. при [..] обтяжуючих обставинах» (витяг із обвинувального висновку).

Обвинуваченням інкримінували два злочини: (1) умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, вчинене за попередньою змовою групою осіб або організованою групою КК України 1960 року (п. «і» ст. 93 КК України 1960 року; санкція: позбавлення волі від 8 до 15 років або довічне позбавлення волі з конфіскацією), а також (2) перевищення влади або посадових повноважень, які спричинили тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 166; санкція: позбавлення волі від 5 до 12 років з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років).

КВАЛІФІКАЦІЯ І ЗАХИСТ

Щире каяття ще не означає повне визнання вини за пред'явленими обвинуваченнями.

Підсудні Протасов і Костенко, як свідчить обвинувальний висновок, «широ розкалялися» та «активно сприяли розкриттю злочину» (щодо Поповича подібного у висновку не стверджується, однак і не заперечується). Це, як і вчинення злочину через службову залежність, досудове слідство вважало обставиною, яка пом'якшує відповідальність.

Утім, усі підсудні та їхні представники в один голос заперечували кваліфікацію убивства, як «вчиненого за попередньою змовою групою осіб» (п. «і» ст. 93 КК України 1960 року). Протасов і його захисник також оспорювали кваліфікацію дій, як учинених із перевищенням влади або посадових повноважень, які спричинили тяжкі наслідки.

Перевищення влади або повноважень. Слід з'ясувати, чи може вважатися службовою особою, яка формально перебуває у відпустці, суб'єктом злочину (перевищення влади або посадових повноважень).

Адвокат Протасова В. Чевгун, не заперечуючи те, що Протасов був службовою особою, підкреслює, що той на момент події «знаходився у черговій відпустці і в ці дні, на відміну від інших учасників події відносно Гонгадзе, жодних дій чи повноважень працівника міліції або помічника чергової частини ГУКП МВС України не виконував». Зрештою, адвокат називає Протасова «фізичною особою».

Суд не погоджується з ним і вдається до конклудентного аналізу дій Протасова: «Він вийшов на службу бусмедіа виконання поставленого перед ним службового завдання, тому приймаючи як співробітник ГУКП участь у заходах упродовж подій 15-17 вересня 2000 року, що стосуються обставин затримання та вбивства Гонгадзе Г.Р., виконував усі накази свого керівника (вирок, с. 80).

Тобто особу, яка тимчасово вийшла з відпустки на роботу за письмовою невідповідною вказівкою, суд визнає службовою особою [у даному випадку – працівником міліції].

Попередня змова. Найбільш дискусійним юридичним питанням щодо кваліфікації було питання про те, чи вчинили підсудні убивство за попередньою змовою групою осіб.

Слідство вважало, що вчинили. Їхне обґрунтування: О. Пукач, «діючи з особистої вигоди 15 вересня 2000 року, умисно дав незаконну вказівку підлеглим йому працівникам ГУКП МВС поновити заходи щодо зовнішнього спостереження за Г. Гонгадзе», а також «з метою реалізації свого плану захоплення та вбивства Гонгадзе Г.Р., викликав по телефону... Протасова М.К., який знаходився у відпустці», і прибув на службовому автомобілі «Хюндай Соната» під керівництвом О. Поповича разом із М. Протасовим на вулицю Мельникова, де, за вказівкою О. Пукача, до них приєднався В. Костенко, який там знаходився по службі (обвинувальний висновок, с. 73).

Як пояснює В. Теличенко, «про змову та розроблення плану затримання (як під'їхати, як «поставити автомобіль», як посадити Георгія на задне сидіння, сказавши, що передне пасажирське сидіння зламає, про необхідність поставити двері на запобіжники, щоб не можна було відчинити їх зсередини тощо) розповіли самі підсудні. Навіть обговорили можливість затримання «об'єкта» без залучення гласних працівників міліції». Є свідки цієї змови, їх допитано. В цій частині змову всі визнають».

Як пояснює адвокат О. Поповича, «законодавець, встановлюючи відповідальність за умисне вбивство, скоєне за попередньою змовою групою осіб, передбачив, аби співучасник був притягнутий до покарання, він обов'язково повинен бути ознайомлений із кримінальними намірами ще до вчинення злочину. Між співучасниками має бути змова на скоєння конкретного злочину. В матеріалах справи», – продовжує адвокат М. Лаптієв, – «немає жодних свідчень Пукача О. П., Протасова М. К., Костенка В. М. і Поповича О. В., про те, що вони домовлялися вбити Гонгадзе Г.Р.» О. Поповичу касацийні скарги висловлюється

Продовження С. 14.

Вибрані хронологія, обставини та епізоди

Станом на 25.08.2008. Укладач: Славик Бігун. Джерела наведено в низу.

1969,
21.05 -
2000

Народження Г. Гонгадзе; переїзд до України. Георгій (Гіа) Гонгадзе народився 21.05.1969 в Тбілісі в сім'ї Руслана та Олександри Гонгадзе (дівоче прізвище – Корчак). Георгій народився у двійні; другий малюк, за однією версією, помер; за іншою – його було викрадено. Батьки Г. Гонгадзе розлучилися, виховувався мамою. У Грузії Георгій проживав приблизно до 1990 року. «У подальшому прибув в Україну, мешкав у м. Львові, здобув вищу освіту, працював на різних посадах, займався журналістською діяльністю» (вирок, с. 30).

Знайомства: Георгій Гонгадзе та Мирослава Петришин. «Гонгадзе М.В. [дівоче прізвище – Петришин] показала суду, що вона у 1991 році, у м. Львові познайомилася з Георгієм Руслановичем Гонгадзе, з яким з 1995 року перебувала у шлюбі та має двох доньок 1997 року народження. Переїхавши до м. Києва, потерпіла із чоловіком і дітьми, приблизно з 1999 року, проживала за адресою: вулиця Червоноармійська [...]. Георгій Гонгадзе, отримавши вищу філологічну освіту, будучи ініціативним, активно займався журналістською діяльністю, писав критичні статті, створював телевізійні та радіопрোগрами, сюжети яких стосувались питань корупції у владі...» (вирок, с. 27).

Георгій Гонгадзе та Олена Притула. «Свідок Притула О.Ю. у судовому засіданні показала, що з журналістом Георгієм Руслановичем Гонгадзе вона познайомилася на конференції у вересні 1997 року» (вирок, с. 33). Притула визнала: «романтичні відносини у неї з Гонгадзе існували з 1997 року»; «Мирослава зізналася тільки, що зв'язок її чоловіка з Притулою був «близьким» (Kroll).

Тілесні ушкодження Г. Гонгадзе. (1) Поранення: «перебуваючи у Грузії під час військового конфлікту, Георгій внаслідок розриву снаряду [1993, 18.09] дістав осколочні поранення грудної клітини, кінцівок, у тому числі у нього сильно була пошкоджена права рука» (вирок, с. 30); (2) ушкодження: «З приводу тілесних ушкоджень Гонгадзе Г.Р., Притула О.Ю. зазначала, що крім осколочного поранення, у нього були й інші прижиттєві пошкодження. Приблизно у червні-липні 2000 року, під час відпустки у Туреччині, він травмував ліву руку та у зв'язку з цим, повернувшись до м. Києва, носив пов'язку приблизно до початку серпня 2000 року» (вирок, с. 36). Ушкодження згодом стане істотним при визнанні тіла.

2000,
квітень -
липень

Діяльність Г. Гонгадзе. «У лютому 2000 року Георгій Гонгадзе організував на радіостанції «Континент» інформаційну службу «Вільна хвиля» (вирок, с. 31). «У квітні 2000 року Гонгадзе Г.Р. започаткував в Україні Інтернет-видання «Українська правда», де оприлюднював факти фальсифікації результатів референдуму та корупції у вищих ешелонах влади. Приблизно з травня 2000 року Георгій став помічати, що до нього та його співробітників посилює увага з боку представників органів влади... За таких обставин, згідно з показаннями потерпілої, Георгій Гонгадзе, будучи обуреним незаконними діями працівників міліції, сприймаючи їх як залякування, відчуваючи загрозу для свого життя та безпеку для родини, приблизно 12-14 липня 2000 року із зазначеного приводу звернувся з офіційним листом до Генерального прокурора України» (вирок, с. 27, свідчення Гонгадзе М. В.).

2000,
14.07

Відкритий лист Г. Гонгадзе до ГПУ (О. Потебенька): «зазначив обставини подій, номерний знак, встановлений на автомобілі, що був задіяний під час проведення заходів, обґрунтовано висловив вимоги про свій захист, поновлення порушених прав та притягнення винних у цьому осіб до відповідальності» (вирок, с. 3). Прокуратура реагує «формально».

2000,
15.09

Події злочину (м. Київ і Київська область): невдала спроба затримання Г. Гонгадзе О. Пукачем, М. Протасовим, О. Поповичем і В. Костенком. Невчасно помітили Г. Гонгадзе (вирок, с. 3-5).

2000,
16.09

Затримання та вивезення Г. Гонгадзе. «Приблизно о 22 годині 30 хвилин Гонгадзе Г.Р. вийшов на проїжджу частину бульвару Л. Українки... став зупиняти автомобіль. У цей момент Попович О.В., за обумовленим сигналом, діючи узгоджено з Протасовим М.К., Костенком В.М. та [Пукачем О. П.] під'їхав на службовому автомобілі «Хюндай-Соната» до Гонгадзе Г.Р. і запропонував останньому свої послуги по перевезенню. [Деталі заманювання і затримання опущено.] Після проведення незаконного затримання Гонгадзе Г.Р. Попович О.В., зрушив автомобіль з місця та в подальшому, за вказівкою особи [Пукача О. П.], скерував його у напрямку виїзду за межі м. Києва.

Продовжуючи перевіряти владу і свої посадові повноваження, дискредитуючи органи внутрішніх справ України, підсудні застосували до Гонгадзе Г.Р. насильство, а також вчинили болісні і такі, що ображають його особисту гідність, дії. Утримуючи Гонгадзе Г.Р. з двох боків на задньому сидінні автомобіля, Протасов М.К. і Костенко В.М., застосувавши фізичну силу, завели його руки за спину. При цьому упродовж руху транспортного засобу та перебування Гонгадзе Г.Р. у такому положенні [Пукач О. П.], розвернувшись до Гонгадзе Г.Р., нан[іс] йому гумовим кийком декілька ударів по тулубу, спричинивши фізичний біль. Гонгадзе Г.Р., заперечуючи обґрунтованість свого затримання, неодноразово називав підсудним своє ім'я та прізвище, стверджував, що він журналіст і злочинів не вчиняв, просив його відпустити або ж надати можливість передати ключі від квартири дружині, яка його чекала. Наведені звернення Гонгадзе Г.Р. працівники міліції Протасов М.К., Попович О.В., Костенко В.М. залишили поза увагою. Діючи узгоджено між собою та [Пукачем О. П.], підсудні замість того, щоб захистити життя, здоров'я, права і свободи Гонгадзе Г.Р., навпаки, продовжили вчинення протиправних дій, які супроводжувались насильством, завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам Гонгадзе Г.Р., підрвали авторитет і престиж органів державної влади, а також спричинили тяжкі наслідки...» (вирок, с. 6-7).

2000,
17.09

Події злочину: «Близько 0 годин 10 хвилин 17.09.2000 на галявині лісу перебували працівники міліції – Протасов М.К., Попович О.В., Костенко В.М. Попович О.В. неподалік від місця зупинки автомобіля викапав лопатою прямокутну яму, приблизно шириною 70 см та глибиною 1 м. У цей час Протасов М.К. і Костенко В.М., залишаючись в автомобілі «Хюндай-Соната», продовжували незаконно утримувати в ньому Гонгадзе Г.Р. Далі Протасов М.К. і Костенко В.М., діючи узгоджено між собою, Поповичем О.В. та [Пукачем О. П.], вивели Гонгадзе Г.Р. із службового транспортного засобу, стягнули з нього куртку, повалили на землю та зняли черевики.

Потім Костенко В.М. зв'язав мотузкою руки і ноги Гонгадзе Г.Р., якого при цьому утримували із застосуванням фізичної сили Протасов М.К. з [Пукачем О. П.]. Зв'язавши Гонгадзе Г.Р. Протасов М.К. разом із Костенком В.М. та [Пукачем О. П.] віднесли до викапаної Поповичем О.В. ями та поклали на землю обличчям униз. Костенко В.М., виконуючи вказівку [Пукача О. П.], обшуквав Гонгадзе Г.Р., вилучив у нього з кишені штанів ключі та носову хусточку, передавши її зазначеній особі. Потім Костенко В.М. разом із Протасовим М.К. та [Пукачем О. П.] повернули Гонгадзе Г.Р., поклавши його обличчям вгору. Гонгадзе Г.Р., усвідомлюючи злочинні наміри підсудних, став просити не вбивати його. Незважаючи на це, підсудні, діючи узгоджено між собою та [Пукачем О. П.], продовжили чинити умисні дії, спрямовані на протиправне позбавлення життя Гонгадзе Г.Р. життя. Реалізуючи спільний з підсудними умисел на вбивство, [Пукач О. П.], запхавши Гонгадзе Г.Р. до рота носову хусточку, почав руками здавлювати його шию. При цьому Протасов М.К. для подолання опору та з метою вчинення вбивства Гонгадзе Г.Р. утримував його за плечі. Оскільки у такий спосіб задушити Гонгадзе Г.Р. не вдалося, Попович О.В., виконуючи вбачену йому роль, діючи узгоджено з іншими співучасниками злочину, витягнув зі штанів Гонгадзе Г.Р. пасок та передав його, як знаряддя вбивства, [Пукачу О. П.]. Вказана особа, зробивши з паска петлю, накинула її на шию Гонгадзе Г.Р. ззаду із зашморгуванням вільного кінця та, перш ніж коліном у ділянку грудей і плеча Гонгадзе Г.Р., почала із силою затягувати петлю на шию Гонгадзе Г.Р., якого у цей час утримував за плече Протасов М.К. Гонгадзе Г.Р., намагаючись уникнути смерті, набрав у легені повітря.

У зв'язку з цим Попович О.В., реалізуючи спільний злочинний умисел на вбивство, за вказівкою [Пукача О. П.], для того, щоб змусити Гонгадзе Г.Р. видихнути повітря, завдав останньому п'ятьою декілька ударів у живіт у процесі задушення.

Джерела: Вирок Апеляційного суду міста Києва (15.03.2008); Довідка про рух кримінальної справи як частини обвинувального висновку; постановою Верховного Суду України (15.07.2008); Рішення ЄСПЛ в справі «Гонгадзе проти України» (2005); книга: Цвіль В. «У центрі касетного скандалу». Мюнхен-Острава-Київ. 2007; повідомлення ЗМІ: «Звіт Kroll про розслідування справи Гонгадзе» (Kroll); книга: Кошів Я. «Гонгадзе, Убийство, которое изменило Украину». Москва, 2006; Обвинувальний висновок у кримінальній справі № 49-1663 (22.11.2005). **Скорочення:** АСК – Апеляційний суд м. Києва; ДРКП – довідка про рух кримінальної справи – частина обвинувального висновку; ВСУ – Верховний Суд України; ПАРЕ – Генеральна прокуратура України; ОБ – обвинувальний висновок (див. джерела); ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи (РЕ); ТСК – тимчасова слідча комісія; СМЕ – судово-медична експертиза; МВС – Міністерство внутрішніх справ; УЦКС – книга: Цвіль В. «У центрі касетного скандалу». 2007; «ЮГ» – «Юридична газета»; Kroll – звіт детективного агентства з США Kroll Associates.

Слова з вироку від 15.03.2008 «особа, справа відносно якої виділена в окреме провадження» замінено на «Пукач».

Продовження С. 8.

СПРАВА ГОНГАДЗЕ

	<p>За таких обставин та продовження здавлювання ременем шиї у Гонгадзе Г.Р. почалися конвульсії, упродовж яких його, крім Протасова М.К., до настання смерті також утримував за ноги Костенко В.М. Приблизно о першій годині ночі 17.09.2000 року, в результаті наведених спільних, узгоджених, умисних дій підсудних та [Пукача О. П.], Гонгадзе Г.Р. помер. За висновком СМЕ № 275-а від 21.07.2005, смерть Гонгадзе Г.Р. могла настати від механічної странгуляційної асфіксії.</p> <p>Упевнившись, що Гонгадзе Г.Р. не виявляє ознак життя, Протасов М.К. і Костенко В.М. з [Пукачем О. П.] скинули його тіло у викопану заздалегідь Поповичем О.В. прямокутну яму. З метою приховати скоєні тяжкі злочини Попович О.В., за вказівкою [Пукача О. П.], дістав з багажного відділення автомобіля каністру з паливом, облив ним труп Гонгадзе Г.Р., який потім вони підпалили. У подальшому підсудні з [Пукачем О. П.] закидали яму з тілом Гонгадзе Г.Р. землею, замазкували місце поховання травом, викинули улісі кавуни, які були у Гонгадзе Г.Р. при затриманні, перевірили, чи не залишили вони у даній місцевості власних речей та на службовому автомобілі «Хюндай-Соната» з місця злочину зникли.</p> <p>Повертаючись до м. Києва, Попович О.В., з метою приховати скоєні злочини, замінив раніше встановлені на автомобілі номерні знаки, викинувши при цьому іноземні. Також по дорозі підсудні з [Пукачем О. П.] викинули у різних місцях належні Гонгадзе Г.Р. особисті речі, зокрема куртку, парасольку, туфлі та ключі. Крім того, пізніше Попович О.В. з [Пукачем О. П.] позбавились сумки та мобільного телефону Гонгадзе Г.Р.» (вирок, с. 8-9).</p> <p>«Події, що відбулись 15-17.09.2000 щодо Гонгадзе Г.Р., Пукач О.П. наказав підсудним забути» (вирок, с. 15).</p>
Невідомо	<p>Розчленування і «перепоховання» трупа. «... обезголовлений труп Гонгадзе Г.Р., який 2 листопада 2000 року був виявлений місцевими мешканцями у лісовому масиві Улашівського лісництва Таращанського району Київської області», «невстановлені слідством особи розчленували та перепоховали» (вирок, с. 9). «... Костенко В.М. зазначав, що перепоховання не встановленими особами трупа Гонгадзе Г.Р. з відділенням голови могло бути обумовлено необхідністю приховати у такий спосіб сліди злочину та запобігти викриттю всіх причетних до смерті Гонгадзе Г.Р. осіб. Також, на думку Костенка В.М., відсутність трупа Гонгадзе Г.Р. у місці його поховання підсудними поставила б під сумнів достовірність їхніх заяв у випадку повідомлення ними у період чинної на той час влади про вчинення вбивства» (вирок, с. 26).</p> <p>Версія слідства: перепоховання здійснив О. Пукач. Свідок, працівник МВС: «перед передачею джипу «Ніссан» [яким користувався О. Пукач] до Тернопільської області, він побачив, що вікна в автомобіля відкриті... Проходячи поруч з джипом, він відчув, що з салону автомобіля доноситься різкий запах трупного походження (ОВ, с. 56).</p>
2000, 17.09	<p>Початок пошуків. Прес-секретар Президента Кучми Олександр Мартиненко підтвердив, що Притула подзвонила йому близько 3:00 ночі на мобільний телефон і повідомила про зникнення Гонгадзе... Близько 10:00 Притула подзвонила Мартиненку і сказала йому, що Гонгадзе досі не з'явився. Мартиненко пообіцяв допомогти. Мартиненко сказав Кроллі, що зв'язався із заступником Міністра внутрішніх справ. Він сказав, що підкреслив представнику МВС важливість швидких дій у розслідуванні зникнення Гонгадзе, бо він – опозиційний журналіст» (Kroll). Пошук також здійснювали М. Гонгадзе та друзі Георгія.</p>
2000, 19.09	<p>Порушення кримінальної справи про «безвісне зникнення громадянина Г. Р. Гонгадзе» (справу № 60-1241, порушено прокурором Печерського району м. Києва, прийняв до свого провадження слідчий Гарбуз Г.С.). Заступник голови МВС Микола Джига агентству Kroll: «Відповідно до установленної процедури мають минути 10 днів після зникнення, щоби кримінальну справу відкрили. Однак, через те, що Гонгадзе був відомим опозиційним журналістом, МВС звернулося до Генпрокуратури з проханням порушити кримінальну справу негайно» (Kroll).</p>
2000, 21.09	<p>Утворення ТСК ВУ України, голова – О. Лавринович. Постанова ВРУ: «У зв'язку зі зникненням відомого журналіста Георгія Гонгадзе і враховуючи те, що досі залишаються нерозкритими злочини проти представників ЗМІ... ВРУ постановила утворити Тимчасову спеціальну слідчу комісію (ТСК) ВРУ щодо стану розслідування кримінальних справ відносно зникнення журналіста Г. Гонгадзе...». Слова О. Лавриновича щодо свого призначення: «Я взагалі не хотів очолювати цю комісію. Мене втягнули в цю справу журналісти. Мені не треба цього всього!... У цій країні нічого нікому не доведеш...» (УЦСК, с. 25).</p>
2000, 18.10	<p>Передача плівок Морозу. «Мельниченко вручив Морозу касету з розмовами Кучми про Гонгадзе в свій день народження» (УЦСК, с. 72).</p>
2000, 02.11	<p>Виявлення трупа – «таращанського тіла». На околиці Таращі, рідного міста лідера СПУ О. Мороза, виявлено обезголовлений труп. Невдовзі поширено чулки: це тіло Г. Гонгадзе, а «голову слід шукати на дачі О. Мороза». 10.11.2000. ЗМІ, витяг зі статті: «... пролетів слухок про те, що під Таращею начебто знайшли тіло людини, яка прикметами нагадує зниклого журналіста Георгія Гонгадзе... Проте ця «найда» геть явно не підходить «за віком». Тіло невідомого чоловіка пролежало в землі близько трьох років» (газета «Сьогодні», «Труп не подошел «по возрасту»).</p>
2000, 3-15.11	<p>Порушення кримінальної справи № 72-342 за фактом умисного вбивства невідомої особи в зв'язку з виявленням трупа «Допитаний як свідок судово-медичний експерт Таращанського мікрорайонного відділення СМЕ Воротинцев І.М. показав суду: 3 листопада 2000 року він, разом зі слідчо-оперативною групою, брав участь в огляді місця пригоди та трупа, виявленого на території Улашівського лісництва Таращанського району Київської області... При цьому показання Воротинцева І.М. про видачу ним 15.11.2000 лікарського свідоцтва про смерть Гонгадзе Г.Р., складання акту з відображенням у ньому даних щодо вмісту шлунку трупа, виявлення на руці браслета і персня з подальшою передачею цих прикрас слідчим органам, відповідає матеріалам справи, змісту перевіреного в судовому засіданні акту судово-медичного дослідження трупа № 200» (вирок, с. 41-43).</p>
2000, 15.11	<p>Пошук колег-журналістів, видача свідоцтва про смерть. Свідок Малазонія Л.Т.: планували зустрітись 17.09.2000 на святкуванні дня народження Добровольської Л.Г. (вирок, с. 39). Свідок Воротинцев І.М. показав, що 15.11.2000 року до його службового кабінету прибули журналісти Притула О.Ю., Добровольська Л.Г., Малазонія Л.Т. та Аланія К.Л. [На той момент труп уже транспортовано до Києва]... Показавши фотокартку Гонгадзе Г.Р. із браслетом на руці, журналісти запитали, чи не знайдено такий браслет на трупі... Під час розмови з'ясувалось, що виявлені прикраси за описом збігаються з прикрасами Гонгадзе Г.Р., а вміст шлунку небіжчика відповідає опису прожитого Гонгадзе Г.Р. їжу... [Свідок 15 листопада 2000 року видав Притулі О.Ю. лікарське свідоцтво № 200 про смерть Гонгадзе Георгія Руслановича, а також, на прохання Малазонія Л.Т., віддав останньому наявну у приміщенні моргу залишки людської тканини, походження яких від іншого трупа, з числа досліджуваних у цей період, не виключав» (вирок, с. 41-42).</p> <p>Прикраси. «Прикраси, які належали Гонгадзе, були знайдені на тілі або поряд з ним у Таращі. Наявність прикрас допомогла ідентифікувати тіло. Зокрема, Гонгадзе носив унікальний за своєю формою медальйон... Судмедексперт [Воротинцев] каже, щойно тіло було очищене в морзі, він знайшов перстень на пальці і браслет на руці. За словами джерела [Kroll], медальйон знайшла міліція на місці захоронення тіла» (Kroll).</p>
2000, 16.11	<p>Пошуки «живого» Г. Гонгадзе. Думка Л. Кучми. Заступник керівника МВС Джига у виступі у ВР України, посилаючись на думку експертів, заперечує приналежність тіла Г. Гонгадзе. На зустрічі зі студентами Інституту міжнародних відносин Л. Кучма заявляє: «Я, як ніхто, зацікавлений у тому, щоб поставити крапку в зникненні журналіста Георгія Гонгадзе. Дай Боже, щоб він був живий. Це було б найкращим виходом для всіх, у тому числі для Президента».</p>
2000, 2.11-4.12	<p>Слідчі дії. Свідок Бабенко В.І. показав: у 2000 році він був прокурором Київської області. За його утвердженням, він бачив привезені у листопаді 2000 року до прокуратури Київської області прокурором м. Таращі, представлених у справі, речові докази – прикраси, з яких пригадує масивний браслет та ланцюжок із кулоном у вигляді розрізаної навпіл монети із зубчатим внутрішнім краєм» (вирок, с. 47). Свідок Квітка С.О. показав: у 2000 році він, працюючи начальником слідчого відділу прокуратури Київської області, 17.11.2000 прийняв до свого провадження матеріали кримінальної справи, порушеної 03.11.2000 слідчим Таращанської прокуратури Белінським С.І. за фактом виявлення у лісі обезголовленого трупа. Як убачається з показань свідка, постановою від 06.11.2000 прокурором відділу криміналістики прокуратури Київської області була призначена комісійна експертиза, виконання якої було доручено експертам Головного бюро СМЕ МОЗ України. У зв'язку з цим, 15.11.2000 зазначений труп [перевезено для] поміщення в морг експертної установи, розташованої по вулиці Оранжевній у м. Києві. Тоді ж Обозовим С.П. також виписано супроводжуючий лист про направлення трупа на судово-медичне дослідження. У подальшому, в грудні 2000 року, цей самий труп свідок, будучи у складі сформованої ГПУ слідчо-оперативної групи, пред'являв для впізнання потерпілий М. Гонгадзе» (вирок, с. 47-48).</p> <p>Кримінальні справи № 72-342 і № 60-1241 направлено до ГПУ</p>

Продовження С. 9.

«Наступний крок – скарга в порядку нагляду»

Микола ЛАПТІЄВ і Віктор ЧЕВГУЗ адвокати засуджених

Розмовляв – **Славик Бігун**
vsbihun@yur-gazeta.com
«Юридична газета»

■ Панове адвокати, як оформилися ваші стосунки з клієнтами?

— **Микола Лаптієв (М.Л.):** Мій підзахисний О. Попович на перших п'яти слідчих діях був без захисника – за його бажанням. Згодом на етапі завершення слідства мене й призначили як адвоката.

Віктор Чевгуз (В.Ч.): Я був адвокатом мільйонера Мариняка в подібній справі (йдеться про «Справу Подольського» – Авт.). Згодом адвокатом Леонід Ладан, призначений адвокатом М. Протасову, виявився відсутнім. Обидві справи слухала суддя Єленіна. Почали з'ясувати, хто ще з адвокатів має допуск до державної таємниці. Дізналися, що я. Мені подзвонили, сказали під'їхати в Апеляційний суд, підійти до судді Григор'євої. Вона каже: «Ви не будете заперечувати, якщо...» Я кажу: «Якщо не буде заперечувати сам Протасов». Вони мені дали можливість зустрітись з Протасовим у СІЗО СБУ. Я відрекомендувався, провів бесіду, і він одразу ж підписав зі мною договір. І відмовився від Ладана. Ось таким чином я був залучений до справи. В суддів не було іншого виходу, бо зривався процес, а допуску до секретних даних в інших адвокатів не було, тож вони були змушені бути взяті мене як адвоката.

■ Якими були гонорарні засади обслуговування ваших клієнтів?

— **В.Ч.:** Микола Протасов, коли ми уклали договір, говорив, що в нього забрали гроші. Він сказав: «Якщо ви там вирішите питання, ось так і буде. У мене немає грошей вам заплатити». Мені також подзвонили кілька людей і сказали: «Допоможи Протасову. Не виключено, що його обмовили». Тому я сказав, що буду захищати його, навіть якщо мені не заплатять... У нас була така домовленість, що будемо говорити, враховуючи, що у нього нема грошей, він сидить і боїться поставити мене в таке становище, що я буду працювати безплатно. Треба подивитися в договори: дружина на бензин дала чи то півтори тисячі гривень, чи що. Це було одноразово, тому ми не ставили питання про матеріальну винагороду. І більше в мене не повертався, бачачи його хворобливий стан і таке горе в сім'ї.

■ Усі підсудні оспорювали кваліфікацію дій як убивства за попередньою змовою у ніч на 17 вересня?

— **М.Л.:** Я вважаю, що ніякої змови на вбивство Гонгадзе не було, оскільки, по-перше, Пукач не отримувал наказу, бо для цього не було жодної об'єктивної підстави. По-друге – дуже дивний спосіб убивства Гонгадзе: з такою кількістю свідків. Даруйте, навіть тупі зеки, в яких є по 5-7 судимостей, роблять так, щоб ніхто нікого не знав. У першу чергу, людина, яка вбиває, повинна думати про свою особисту безпеку. Люди проводили О.Пукача опівночі на КПП, а через кілька днів весь світ почав говорити про зникнення журналіста. Вони ж його бачили, вони його установлювали. То що, не знали? Всі знали! Тому я думаю, що це був просто випадок! Ще раз кажу, що Пукач не отримувал наказу на вбивство Гонгадзе! Вбивство його сталося внаслідок випадку.

Вижнаєте за вироком. Тобто, коли він душив його руками, відпускав – це було залякування, і аж тільки коли накинули ремінь, тоді й задавили

– зламали кадик.

В.Ч.: Міркуймо за діями, а не за думками. Звернімося до об'єктивної сторони, як необхідно-го елемента складу злочину. Гонгадзе привезли до лісу, перед приїздом Іллі Пукач заїхав до тещі, взяв у неї лопату й мотузку. Скажіть, будь ласка, про що це свідчить? Заздалегідь у машині була каністра з бензином. Так, водій Попович казав, що він іноді возив бензин рідним Пукача і своїм. Але два дні кататися з каністрою по містуну буде жоден водій (я сам водій з 33-річним стажем і каністри влітку у багажнику не воджу. Та ще й 2-3 дні). А тут водій возить генерала та його дітей, дружину. А якщо трапиться детонація? Так ось, скажіть мені, будь ласка, для чого беруть лопату й мотузку? Чи для цього потрібно заїжджати в село, «світитися»? А потім розвертатися і їхати в інший бік. Далі – приїхали туди. Він каже водію: «Виходь». Відкриває багажник, дає лопату. Каже: «Копай!». Той каже: «Що копати?». Він: «Яму! Я тобі що сказав?!» Скажіть, якщо він хотів залякати, для чого копати 20 хвилин яму в півтора метри глибиною. Ще один момент. Він дає мотузку, каже: «Виводьте!» Ті виводять, кладуть його на землю і в'яжуть. Утрьох. Скажіть мені, чи це для того, аби полякати? Якби вони прив'язали його до дерева, то могли б так полякати...

■ Що вас вразило в цьому процесі?

— **М.Л.:** О. Попович – здоровий, фізично міцний хлопець. Його допитували першим. Далі – перерва. От-як: приходять «альфівці», які це все забезпечували, й кажуть: «Ідть, бо вашому дуже зле». Я гадаю: «Що трапилось? «Все ж було нормально. Заарештованих Протасова і Костенка повели, Поповича ж залишили, поки всіх відведуть. А «альфівці» потім розповідали, що Попович після того, як дав свідчення, став блідий і в нього пішла кров з обох ніздрів, як із вогнегасника.

І ще я вам скажу. Мабуть, це буде найбільшою сенсацією. Це було на етапі слідства. Ми говорили про це у Верховному Суді. В принципі, Григор'єва знала, що хтось із обвинувачених у справі проходить перевірку в Генеральній прокуратурі на «детекторі брехні»...

В.Ч.: У мене склалося враження, що й суд, і ГПУ ішли в одній спайці. Що слідчі написали в обвинуваченні, те суд продублював. І це – в найгірших варіантах радянської епохи. Колись суди штампували рішення, а Берія казав: «Органи всегда правы, органы не ошибаются...».

І ще: й прокуратура, і суд проявили свою юридичну безграмотність. Верховний Суд не виконав свого завдання – однакового застосування закону. І ГПУ, й апеляційний суд, і ВСУ розглянули два епізоди однієї справи щодо факту викрадення, побиття, розбійного нападу, але з різними наслідками (у справі Гонгадзе – це вбивство). Пред'явлені обвинувачення повинні бути однаковими, але і в тому, і в іншому випадку прокуратура кваліфікувала дії як попередню змову групи осіб. Відповідно до закону попередня змова групи осіб – в тому значенні, в якому пред'явлено обвинувачення: це коли до здійснення злочину особи домовилися здійснити вбивство Гонгадзе чи в іншій справі – викрасти Подольського. До вчинення злочину! Про це йдеться у законі про кримінальну відповідальність і постанові Пленуму Верховного Суду. І логіка є такою ж: заздалегідь, за попередньою змовою. До моменту початку вбивства. Втім, у справі Подольського Верховний Суд виключив кваліфікацію попередньої змови, а в справі Гонгадзе – ні. Він судив під «копірку» – за версією слідства.

СПРАВА ГОНГАДЗЕ

■ Які ваші подальші дії?

— **М.Л.:** Я ще буду писати скаргу по цій справі у порядку нагляду. Можливо, справу переглянуть. Я вважаю, що всі чудово розуміють – коли цю справу використовують усі охочі, нагнітається істерія. Я хочу сказати, що навіть чинному Президенту це також не цікаво. Розумієте? Бо якщо сучасним політикам думати про своє майбутнє хоча б на рік-два вперед, то треба розуміти, що з цією справою потрібно потихеньку перестати балуватися. Мало того, ми християни, а тіло й донині не поховане. Це не дуже хороший знак. У нас ніби якийсь прокляття витає Україною – не похована людина.

В. Ч.: Я буду оскаржувати рішення Верховного Суду в порядку нагляду. Також вивчатиму можливість звернутися до Європейського суду з прав людини. Так, цей суд не виносить рішень щодо матеріального права, але я вважаю, що в процесі були порушення права на справедливий судовий розгляд.

■ Що б ви хотіли додати?

— **М.Л.:** У мене є мрія, аби в нашій країні ста-

тистика не керувала законністю. Статистика – це найголовніший ворог всієї правоохоронної та судової системи. Це пуповина нашої української юриспруденції. Це вам скаже будь-який слідчий, прокурор, суддя, адвокат. Це більше стосується слідчих, прокурорів і суддів. А нормальний, адекватний і чесний слідчий мріє про те, щоб наше правосуддя і законність були кращими, ніж англійські французькі, німецькі чи італійські. Ми повинні жити краще, ніж усі вони. Бо вони вже старенькі, старенька Європа, а ми – молода держава.

В. Ч.: Задержаву соромно. Ви знаєте, мені шкода людей, навіть тих, які скоїли злочини (у СІЗО 30% людей сидить ні за що). Мені шкода людей, яких саджає наша міліція заради показників: якщо по наркотику, то підсовують наркотики і саджають. Мені шкода людей, яких провокує міліція, тобто держава. І все це робиться заради показників. Шкода людей, над якими здійснюється незаконне правосуддя. Зі звинувачувальним ухилом. У нас залишилося сталінсько-берієвське кримінальне судочинство. Шкода людину, що потрапила в жорнова – поліцейські, міліцейські, прокурорські, судові. І звіди дуже важко вирватися.

«СПРАВА ГОНГАДЗЕ»: СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

- Апеляційний суд м. Києва діяв як суд першої інстанції.
- Головуюча в справі на час процесу не розглядала інших справ.
- Слухання відбувалися в «змішаному режимі»: відкритому та закритому.
- Учасники судового розгляду мали «допуск до державної таємниці».
- У залі суду був присутній «запасний» судовий засідателю.
- Секретарі засідання – помічники суддів, які розглядали справу.
- Охорону порядку та безпеку учасників гарантував спеціальний підрозділ СБУ.
- Вирок виголошено в залі іншого суду (Апеляційний суд Київської області).

- Головуюча в справі часом знаходилися під охороною СБУ 24 години на добу.
- Двоє із трьох засуджених мали юридичну освіту.
- Георгій Гонгадзе зазначався як «журналіст» (не просто як особа, громадянин).
- Прізвище О. Пукача не згадується в резолютивній частині рішень суду (у вирокі: це «особа, справа щодо якої виділена окреме провадження», в ухвалі ВСУ скорочено «невстановлена особа»).
- У рішеннях суду типові граматичні помилки: вжито «згідно» без «з».
- Ухвалу ВСУ, начебто, оголошено без учасників процесу (за день до призначеного оголошення).

«СПРАВА ГОНГАДЗЕ»: КЛЮЧОВІ ЮРИСТИ І РОЛІ

Роль	Юрист і статус
Слідчі	Василенко Олег, слідчий ГПУ
	Грищенко Юрій, слідчий ГПУ
	Дробиняк Микола, слідчий ГПУ
	Сілін Валерій, слідчий ГПУ
	Шубін Роман, слідчий ГПУ
Державні обвинувачі	Волошин Роман, державний обвинувач на процесі
	Марущенко Євген, державний обвинувач на процесі
	Шилов Володимир, державний обвинувач на процесі
Адвокати	Григоренко Юрій, адвокат, захисник засудженого В. Костенка
	Ладан Леонід, захисник засудженого М. Протасова
	Ляптев Микола, адвокат, захисник засудженого О. Поповича
	Осика Сергій, адвокат, захисник О. Пукача
	Прес-Лоссіот С., французький адвокат, представник М. Гонгадзе в ЄСПЛ
	Фомін Ігор, адвокат, захисник О. Пукача
Представники потерпілих	Чевгуз Віктор, адвокат, захисник засудженого М. Протасова
	Величко Олександр, адвокат Мирослави Гонгадзе
	Головатий Сергій, адвокат, представник О. Гонгадзе
	Міненко Валентина, адвокат, представник М. Гонгадзе
	Приходько Володимир, адвокат О. Гонгадзе
Судді	Теличенко Валентина, юрист, представник М. Гонгадзе
	Федур Андрій, адвокат, представник О. Гонгадзе
	Григор'єва Ірина, суддя, головуєча АСК у процесі
	Гриців Михайло, суддя ВСУ, член колегії при касаційному розгляді в ВСУ
	Єленіна Жанна, суддя, одна з двох суддів АСК у процесі
Засуджені	Коротких Олександр, суддя, член колегії при касаційному розгляді в ВСУ
	Приндюк Марія, суддя, суддя у «справі Пукача»
	Синявський Олексій, суддя, головуєчий в касаційному розгляді в ВСУ
	Костенко Валерій, засуджений, на час арешту слухач 5-го курсу Національного університету внутрішніх справ ВСУ
	Протасов Микола, юрист, засуджений, випускник НЮАУ ім. Я. Мудрого
Інші учасники	Гонгадзе Мирослава, юрист за фахом, дружина Георгія Гонгадзе, потерпіла по справі

Продовження. Початок на СС. 7-8.

2000, 17.11	Кримінальна справа № 72-342 направлена до прокуратури Київської області , прийнята до провадження начальником слідчого відділу Квіткою С. О. (ДРКП).
2000, 23.11	Відмова прокуратури М. Гонгадзе . Прокуратурою Печерського району м. Києва відмовлено М. Гонгадзе в статусі потерпілої в справі щодо «тарашанського тіла», а також проведенні експертизи тіла. Наслідок – скарги та судові позови М. Гонгадзе (Рішення ЄСПЛ).
2000, 28.11	Заява О. Мороза. Початок «касетного скандалу» . Виступаючи у ВР України, спікер заявляє: «Маючи достатні підстави, зобов'язаний заявити, що замовником зникнення журналіста Г. Гонгадзе є Президент України Л. Кучма, причому замовником, який систематично контролював хід свого доручення. У курсі підготовки цього замовлення від самого початку був глава Адміністрації Президента В. Литвин. Безпосереднім розробником сценарію та організатором здійснення операції є Міністр внутрішніх справ України Ю. Кравченко».
2000, 7-12.12	Заява М. Мельниченка , знята на відео 7.12.2000, продемонстрована у ВРУ. Витяг: «– Чому саме Гонгадзе? Я не знаю. Кучма телефонував голові Адміністрації Литвину і дав йому вказівку, щоб той думав, які що робити з Гонгадзе. Потім через дві-три хвилини Литвин прийшов до Президента в кабінет, і там вони обговорювали. Кучма каже: «Може на нього є суд?». Литвин каже: «Ні, нехай Кравченко подіє на нього іншими методами» (УЦСК, с. 35). Об'єднання кримінальних справ . Справи № 72-342 та № 60-1241 та справа № 49-945 за фактом наклепу на посадових осіб держави 7.12.2000 об'єднані в одне провадження, яке прийняв слідчий з особливих важливих справ Василенко О. А. Згодом «справу Мельниченка» було знову виділено в окрему справу (ДРКП).
2000, 14.12	Спеціальне засідання ВРУ . У ВРУ заслухано звіт ТСК, прийнято постанову ВРУ: «рекомендувати Президенту України звільнити з посади Міністра внутрішніх справ України Кравченка Ю. Ф.»; «Заслухати звіт Генерального прокурора України Потебенька М. О. з питань контролю ГПУ за діяльністю силових міністерств і відомств»; «Зобов'язати ГПУ забезпечити проведення об'єктивної комплексної експертизи матеріалів, пов'язаних зі справою зникнення журналіста Г. Гонгадзе».
2000, 18.12	Упізнання тіла М. Гонгадзе . Мирославі першій дали дозвіл оглянути тіло та знайдені прикраси. За звітами деяких ЗМІ, за словами Мирослави: це тіло її чоловіка» (Kroll).
2000, 21.12	ВРУ до ГПУ: прискорення слідства . Постанова: «ГПУ прискорити розслідування справи щодо зникнення журналіста Г. Гонгадзе з використанням результатів незалежних експертиз».
2000, 30.12	Інтерв'ю «Свободі» . Запитання (Г. Стеців до М. Мельниченка): «Ви казали, що якщо повернути назад, то діяли би раніше. Ви маєте на увазі, що могли б попередити тих, хто прибрав Георгія?». Відповідь: «Ну, чи прибрав Георгія, чи вбили, чи ні – у мене такої інформації немає. Я все-таки вважаю, що Георгій живий. Вони хотіли зламати його волю і показати, що він винен багато коштів, насамперед тим структурам, на які працював. У мене немає доказів, що він живий, але немає доказів про те, що він знищений. У мене є докази про те, що його замовив Президент Кучма, і є докази, що Президент дуже хвилювався про долю Гонгадзе після зникнення» (УЦСК, с. 52).
2000-2003	Достроково звання як винагорода . «Під час судового слідства Попович О. В. також вказував, що після скоєння злочинів він отримав достроково спеціальні звання: 11.12.2000 – капітана міліції, 09.08.2003 – майора міліції, нагороджений нагрудним знаком МВС України та медаллю «За сумлінну службу», що, на думку підсудного, є платою за участь у злочинах та їх приховування у відповідний період часу» (вирок, с. 20). «Протасов через короткий проміжок часу – 28.09.2000, 13.11.2000, 11.12.2000 – нагороджений почесним знаком МВС України, отримав підвищення по службі та йому достроково було присвоєне спеціальне звання – полковник міліції» (вирок, с. 15).
2001, 01.01	Заява ГПУ: тіло, за результатами ДНК-тестів, належить Г. Гонгадзе .
2001, 27.02	Порушено кримінальну справу за фактом убивства Г. Гонгадзе . Слідчий – О. А. Василенко. Згодом справу об'єднано зі справою № 60-1241 (ДРКП)
2001, 14.04	Політичний притулок у США М. Гонгадзе . Водночас стало відомо про надання притулку й М. Мельниченку.
2001, 21.03	Результати дослідження шматка тіла: неспівпадіння . Переданий 28.12.2000 С. Головатим (отриманий від О. Притули) на дослідження фірми «Генеді» зразок тіла не збігається з пробою крові від Л. Гонгадзе. Чутки: «тарашанське тіло» підкинуто.
2001, 08.05	Оприлюднено висновок експертів ФБР та Інституту патології збройних сил США: тіло належить Гонгадзе .
2001, літо	Висновок Kroll Associates , детективного агентства з США: «Якщо не брати до уваги плівки [Мельниченка], то не існує правдоподібних доказів причетності Президента [Кучми] до смерті журналіста»; «Ми вважаємо заяву Мельниченка щодо способу виконання записів, а також його твердження про те, що він діяв самостійно, вкрай неправдоподібними» (Kroll). Зупинення і відновлення слідства . 29.05.2000 досудове слідство в справі № 60-1241 зупинено на підставі п. 3 ст. 206 КПК за нестановленням особи, яка вчинила злочин. 11.06.13.06, 20.06, 11.08, 16.08, 20.08, 24.08, слідство відновлено й того ж дня зупинено. 30.08 слідство відновлено (ДРКП).
2001, серпень	Новий слідчий . Справу № 60-1241 прийняв до провадження Дробиняк М. К. (ДРКП)
2001, 27.02	Порушено кримінальну справу за фактом убивства Г. Гонгадзе . Слідчий – Василенко О. А. Згодом справу об'єднано зі справою № 60-1241 (ДРКП).
2001, 27.09	Резолюція ПАРЕ : [п. 8] Асамблея закликає органи влади України прискорити і завершити розслідування зникнення та вбивства Георгія Гонгадзе або розпочати, – в разі потреби, нове незалежне розслідування цієї справи за допомогою міжнародних експертів (Резолюція ПАРЕ РЕ № 1262 (2001) від 27.09.2001)
2002, 10.01	Інформація ТСК ВРУ . Постанова ВРУ: «прискорити і завершити розслідування зникнення та вбивства Георгія Гонгадзе або розпочати – в разі потреби – нове незалежне розслідування цієї справи за допомогою міжнародних експертів», «передбачити в Державному бюджеті України на 2002 рік 500 тис. гривень для проведення експертами, яких визначить Рада Європи, експертизи «тарашанського» тіла та записів розмов у кабінеті Президента України стосовно Г. Гонгадзе, О. Єльяшкевича та О. Подольського».
2002, 30.04	Звільнення М. Потебенька з посади Генерального прокурора України.
2002, 23.05	Версії щодо замовників . Прес-конференції М. Мельниченка у Вашингтоні: «Мені зробили дві пропозиції. Одна – гроші, депутатство та припинення карних справ, щоб я нічого не говорив і не віддав записи. І друга – якщо я від цього відмовлюся, вони дадуть інформацію про те, що записи справжні, але Гонгадзе вбили ті люди, які організували прослуховування кабінету. І сказали, що вбивство пов'язує з Морозом і деякими мафіозними кланами з Москви. І це підтвердять спецслужби України, Росії та Америки» (УЦСК, с. 118).
2002, 06.07	Призначення С. Пискуна на посаду Генерального прокурора України.
2002, 11.07	Утворення ТСК . ВРУ утворено Тимчасову слідчу комісію з розслідування обставин вбивств журналістів Георгія Гонгадзе, Ігоря Александрова, посягання на життя народного депутата України Олександра Єльяшкевича та фактів порушень державними діячами Конституції і законів України. Голова – Г. Омельченко.
2002, 17.07	Новий слідчий . Справу № 60-1241 прийняв до провадження Сілін В. В. (ДРКП).
2002, 29.08	Справа проти прокурорів. Порушено кримінальні справи щодо прокурора С. П. Ободового та слідчого С. І. Белінського Тарашанської районної прокуратури Київської області за ознаками злочинів, передбачених ч. 1 ст. 165 КК України 1960 року (зловживання владою або посадовим становищем) та ч. 1 ст. 366 (службове підроблення) чинного КК України 2001 року. Справу щодо прокурорів було виділено зі справи № 60-1241 3.12.2002 року. Обвинувачених було засуджено (ДРКП).
2002, 16.09	Заява М. Гонгадзе до ЄСПЛ . (М. Гонгадзе представляла адвокат S. Preuss-Laussinotte). ЄСПЛ визнав заяву прийнятною 22.03.2005, провів слухання 22.03.2005 і 11.10.2005, ухвалив рішення 8.11.2005, яке набуло остаточної сили 8.02.2006).
2003, 06.06	Рапорт Протасова М. К з проханням продовжити службу. Свій стан здоров'я охарактеризував як «добрий».

«Процес завершився... справа продовжується»

Валентина Теличенко мріяла стати фізиком, але стала юристом. Її професійні плани скорегувала участь у відродженні української Незалежності: виключення з університету за участь у громадському русі («Громада») у кінці 80-х років минулого століття змусило її з часом змінити професію. Вже ставши юристом, вона зустріла іншу людину, чия сумна доля згодом задасть тон її професійної діяльності. Це – Мирослава Гонгадзе та її діти – осиротілі діти Георгія Гонгадзе, чиїм представником, і більше того, близьким радником і розрадником їй судилося стати. Складно, й не лише в професійному плані, бути представником потерпілої від найбільш резонансного злочину сучасної України. Цю складність, мабуть, нам збагнути сповна не дано. Але вона, говорячи мовою фізики, наче атом, складається зі щільного ядра як електрично-нейтральних нейтронів, так і позитивно заряджених протонів, котрих не відчувати не можливо.

Розмовляв Славик Бігун
vsbihun@yur-gazeta.com
«Юридична газета»

Є справи, в яких юрист стає професійним другом клієнта. «Справа Гонгадзе» – одна з таких.

КЛІЄНТ І ЮРИСТ

■ **Пані Теличенко, ваш клієнт – Мирослава Гонгадзе. Як оформилися ваші стосунки як її представника?**

– Я не була приятелькою, але була знайома з Георгієм; з Мирославою познайомилася наприкінці 1999 року. Так склалося, що після 16 вересня 2000 року я була поряд із нею в усіх її намаганнях дошукатися правди про злочин проти її чоловіка.

Коли Мирослава була в Україні, в представникові потреби ніякої не було. По-перше, не було такої роботи, для якої був потрібен юридичний статус. По-друге, вона сама перебувала в Україні (М. Гонгадзе є юристом за освітою. – Авт.). Коли Мирослава поїхала до США, то з'явилася потреба в її представникової...

■ **Як можна зараз охарактеризувати ваші стосунки?**

– Ну, зараз вони вже навіть приятельські.

■ **Чи можете пролити світло на гонорарні засади ваших послуг?**

– Я працювала безкоштовно.

■ **Тобто, виходить, майже 8 років ви надавали послуги безоплатно?**

– Ні, одного разу фонд «Відродження» дав Мирославі гроші й вона мені заплатила; але це було небагато... Більше того, коли ми почали цю справу в суді, я собі думала, що в мене недостатньо досвіду. Тоді ми найняли адвоката, але в якийсь момент він побачив свою непотрібність, у нас також закінчилися гроші для оплати його послуг і ми припинили з ним стосунки, не розриваючи їх.

ПРОЦЕС І ВИСНОВКИ

Вироком від 15 березня 2008 року, який був залишений без змін Верховним Судом України, було засуджено трьох осіб за вбивство Георгія Гонгадзе. Рішення суду в певному розумінні є лише папером друкованого тексту. Він, як такий, не змінює реальність. Але цей папір має особливу характеристику – констатуючу. Й спонукає до висновків. Вони зумовлені позицією того, хто дає оцінку.

■ **Пані Теличенко, який висновок з цього процесу зробили ви, і яких висновків може дійти суспільство?**

– Той факт, що причетних до вбивства виявлено, а пред'явлене обвинувачення витримало випробування судом, свідчить про високий професіоналізм слідчих. Це доводить, що в Генпрокуратурі України є кадри, яким під силу і знайти виконавців, і виявити замовників та організаторів.

Потрібна лише політична воля. Вона була впродовж короткого періоду в 2005 році, одразу після обрання Президентом України В. Ющенка. Але потім ситуація змінилася. Ця зміна сталася одночасно з приходом до влади в парла-

■ **Ідеться про неспроможність слідчої групи?**

– Не тільки про це. В цілому – ГПУ погано виконує свої функції. До прикладу, Генеральна прокуратура не забезпечила явку до суду одного зі свідків. У відповідь на запит суду М. Голомшта слідчий О. Харченко написали, що не встановлено місце перебування свідка. А йшлося всього лише про колишнього працівника МВС, який натепер щомісяця отримує пенсію, лікується у відомчих лікарнях. Така поведінка Генпрокуратури більше скидається не на неспромож-

■ **Я крижаним голосом казала «ні»; хотіла читати справу з першого тому і читала з першого тому**

менті СПУ у складі «антикризової коаліції». Зверніть увагу, за короткий проміжок часу в 2005 році виявлено причетних до вбивства, пред'явлено обвинувачення, проведено слідство та передано справу

Важлива подія

Попович, виконуючи наказ Пукача копати яму, фактично викопав могилу

до суду. За наступні півроку розкрито злочин проти журналіста й політолога Олексія Подольського (той же О. Пукач та два працівники ГУКП МВС України в червні 2000 року викрали О. Подольського, вивезли його в ліс, били, душили так само, як і Г. Гонгадзе, але залишили його живим). Обидва вироки вже набули законної сили.

А починаючи з вересня 2006 року, ми тільки й чуємо від заступника Генпрокурора М. Голомші про «конструктивну співпрацю» з М. Мельниченком і жодних результатів цієї «співпраці» не бачимо.

ність, а на небажання виконувати передбачену законом функцію.

Щодо ефективності державного обвинувачення – спочатку ставлення потерпілих та їхніх представників до прокурорів у справі було дуже насторожене, а потім ми досягли порозуміння.

■ **Пригадуєте своє перше враження, коли ви знайомилися із матеріалами справи і як воно змінювалося мірою того, як ви більше дізнавалися?**

– Йдучи до прокуратури вивчати матеріали справи, я собі наказувала відсторонитися від того упередження, яке вже існувало щодо всієї системи, всього розслідування. Я дуже сумнівалася у чесності проведеного розслідування, гадала, що воно сфабриковане щодо обвинувачених.

■ **Чому ви мали таку установку?**

– Вона зумовлена попереднім досвідом спілкування з прокуратурою.

Я співчуваю слідчим, які муси-

■ **Я працювала безкоштовно.... Одного разу фонд «Відродження» дав Мирославі гроші й вона мені заплатила; але це було небагато...**

ли запастися терпінням. Деякі адвокати, не кажучи про представників потерпілих, звикли поверхово вивчати матеріали: головне прочитати висновок, ключові допити і на тому крапка. А тут їм кажуть, що будуть читати всі 22 томи. «Так», – кажу, – буду читати!». «Ав'якому по-

Цікавий факт

Коли Мирослава була в Україні в представникові потреби ніякої не було

рядку тобі їх носити?», – питають. Я кажу: «Та, мабуть, починайте з першого». «Та ні, тобі не треба з першого, от тут ось 14-й цікавий, 17-й і т. д.», – кажуть мені.

■ **Що хто казав?**

– Слідчі. Я крижаним голосом казала «ні»; хотіла читати справу з першого тому і читала з першого тому.

■ **Щодо вражень під час ознайомлення з матеріалами. Це було відчуття страху, відкриття, інтересу?**

– Страху ніякого не було, відкриття ніякого – теж. Було вже відомо, що є три мільйонери, які зізналися у вчиненні злочину.

■ **Як до вас ставилися слідчі?**

– Початково – дещо обережно. Думали, мабуть, що прийшла політична скандалістка, яка робитиме собі піар на справі. Коли побачили, що я серйозно сиджу і багато годин, днів вивчаю матеріали справи, коли ставлю слухні запитання, то ставлення стало кращим. Крім того, слідчі цікавились моїм поглядом на обставини.

■ **Вони починали вас бачити як колегу?**

– Так. І з тими слідчими, які зробили основний внесок у розслідуванні цієї справи, я залишилася у дружніх стосунках. До речі, їх було відсторонено від розслідування в різний час. Одного відразу по-тому, як він досяг прогресу в розслідуванні щодо Пукача, а двох інших – після передачі справи до суду.

■ **У вас є якісь сумніви стосовно того, що Георгій Гонгадзе вбитий і що в цьому процесі йшлося саме про тіло Гонгадзе?**

– Жодних сумнівів немає. Для обох потерпілих проблема ідентифікації тіла, знайденого в тарашанському лісі, була і залишається дуже болісною. Візуальне впізнання фактично неможливе, з огляду на стан тіла. Зрозуміло, Лесі Гонгадзе, як матері, важко повірити, що тими жакливими рештками, які пред'явили їй для впізнання, насправді є її син. Мирослава також невпевнено впізнала Георгія. Саме тому під час досудового слідства ми вимагали проведення ДНК-екс-

пертиз. Було проведено аж 5 (!) генотипоскопічних досліджень. Українські, російські, американські, німецькі та швейцарські фахівці дійшли однакового висновку. Вони порівнювали фрагменти ДНК знайденого обезголовленим тіла з ДНК матері Георгія, його дітей (з урахуванням ДНК Мирослави Гонгадзе, їхньої матері) та з ДНК, яку було виділено з волосин Георгія, що їх пані Леся зняла зі светра. Точність окремих експертиз досягла десяти тисячних відсотка. Це більше, ніж необхідно для однозначного висновку про належність тіла. Висновок у генотипоскопічних експертизах завжди робиться з використанням статистичних методів, тому обов'язковим є вказування коефіцієнта точності. Відтак, спекуляції окремих політиків із дипломами юристів щодо неоднозначності експертиз – жорстокі та безсовісні. Ні в Мирославі, ні в мене, ні в суду сумнівів у належності тіла не залишилося.

■ **Які серйозні порушення, неточності допущено під час судового розгляду справи?**

– Не було допущено жодних порушень. Судовий процес, про який ми говоримо, від самого початку перебував під прискіпливим спостереженням із боку не тільки української, але й міжнародної спільноти.

Згадайте, скільки було спекуляцій навколо того, що частина процесу слухалася в закритому режимі. Я тоді стверджувала і тепер дотримуюсь думки, що слід було змиритися з тим, що окремі судові засідання пройдуть в закритому режимі, адже підсудні та частина свідків працювали в негласному підрозділі МВС, а, отже, все, що стосувалося їхньої роботи – державна таємниця...

У судовому засіданні допитали всіх свідків та експертів, чий свідчення є джерелом доказів, досліджено всі матеріали експертиз. Ретельність судового слідства в цьому процесі була безпрецедентною.

■ **Суд після проголошення вироку виніс окрему постанову? Хто її ініціював, і яке вона матиме значення?**

– Винесена постановою судової колегії стосується кадрової роботи в МВС України. Йдеться про належну освітню та виховну роботу з кадрами в цілому та про доцільність позбавлення підсудних нагород, якими їх було удостоєно свого часу. Ініціювало окрему постанову державне обвинувачення, я підтримала. У своєму виступі на дебатах я також просила суд про винесення окремої ухвали до ГПУ про необхідність посилення контролю за

ГІСТЬ НОМЕРА

«Якщо адвокат не вірить судам, він повинен змінити професію...»

Валентина ТЕЛИЧЕНКО про «Справу Гонгадзе» і страх юриста, співчуття та покарання

оперативно-розшуковою роботою, удосконалення її документування та ефективності й обґрунтованості. Суд моє прохання проігнорував.

Оцінити дієвість винесеної постанови мені важко. Переконана, що більше виховне значення для особового складу правоохоронних органів матиме сам процес і вирок, а не дії МВС на її виконання.

■ **Яке, на вашу думку, значення мала участь народних засідателів у процесі? Чи реалізовано через них судову владу народу?**

— Відповідаючи на це запитання, буду лаконічна. Насамперед хочу подякувати народним засідателям, які працювали у справі. І відзначу, що інститут народних засідателів потребує реформування з метою підвищення авторитету, а також належного матеріального забезпечення.

■ **Що вас найбільше здивувало, вразило (приємно чи ні), шокувало під час судового розгляду?**

— Прикробуло спостерігати поведінку окремих політиків, які не гребували тиском на суд та безсоромно вводили воману суспільство стосовно правомірності судового розгляду.

Вразила безсоромність окремих працівників прокуратури, які причетні до фальсифікації розслідування в період до 2005 року.

Вразило рішення Президента про нагородження судді Марії Приндюк званням Заслуженого юриста у грудні минулого року. Навесні 2004 року вона головувала при слуханні справи про скасування постанови про порушення кримінальної справи відносно Пукача. Постанову було скасовано, кримінальну справу закрито, й тим самим М. Приндюк відкрила перед О. Пукачем усі можливості уникнути законного переслідування, унеможлививши тим самим результативне розслідування. Згодом ВСУ переглянув це рішення і визнав його незаконним. А нещодавно М. Приндюк очолила Палату з кримінальних справ Апеляційного суду міста Києва. Обставини її призначення залишили багато сумнівів...

Додам, що переконана: Пукачу допомагають уникнути затримання.

Ще одним ляпасом по обличчю була нагорода М. Потєбенку від Президента України.

З позитивів відзначу особливу чистоту та ретельність проведеного судового слідства у 2005 році.

■ **Коли, на вашу думку, можна буде вважати «справу Гонгадзе» завершеною?**

— Після того, як набуде чинності вирок щодо замовників і організаторів убивства, коли буде дано оцінку діям посадовців, які були спрямовані на приховування злочину.

КВАЛІФІКАЦІЯ І ПОКАРАННЯ

Завдання адвоката — захищати за допомогою закону. Успіх адвоката залежить від умілого володіння обставинами та їх переконливої інтерпретації в дузі захисту. У цьому процесі адвокати підсудних теж намагалися переконливо інтерпретувати обставини на користь підсудних. Інше питання — чи був у них шанс?

■ **Пані Теличенко, адвокати підсудних стверджували, що суд помилився, кваліфікуючи їхні дії як намір убити. Ваша думка?**

— Усім засудженим було інкриміновано два злочини — перевищення владних повноважень, що потягло тяжкі наслідки (ст. 166 ч. 3 КК України 1960 року), та вбивство групою осіб за попередньою змовою (ст. 93 п. «а» КК України 1960 року).

■ **Важлива подія**

Усім засудженим було інкриміновано два злочини — перевищення владних повноважень, що потягло тяжкі наслідки (ст. 166 ч. 3 КК України 1960 року), та вбивство групою осіб за попередньою змовою (ст. 93 п. «а» КК України 1960 року). Перевищення полягало в затриманні та вивезенні в ліс. Про змову та розроблення плану затримання (як під'їхати, як «підставити автомобіль», як посадити Георгія на заднє сидіння, сказавши, що переднє пасажирське сидіння зламав, про необхідність поставити двері на запобіжники, щоб не можна було відчинити їх зсередини тощо) розповіли самі підсудні. Навіть обговорили можливість затримання об'єкта без залучення гласних працівників міліції. Є свідки цієї змови, їх допитано. В цій частині змову всі визнають. Що ж стосується вбивства, при наявності більше, ніж однієї особи на місці злочину, змова кваліфікується за аналізом дій та поведінкою обвинувачених. Злагоджені дії співучасників, спрямовані на позбавлення життя потерпілого, відсутність спроб запобігти загибелі потерпілого — все це кваліфікується як наявність попередньої змови. Вербалізація змови чи якась інша фіксація не є обов'язковою. Отже, суд кваліфікував їхні дії правильно. Верховний Суд України залишив вирок без змін.

■ **Ви відзначали, що покарання засудженим мало бути більш диференційованим. Чому?**

— На мою думку, кількість винних дій у підсудних була різною. М. Протасов від першої миті свідомо йшов на діяльність, що явно виходила за межі його службових обов'язків і владних повноважень. На особисте усне прохання О. Пукача він вийшов під час відпустки виконати «службове завдання» — затримати особу. І це при тому, що працівники негласних підрозділів не

уповноважені це робити взагалі. Він мав можливість поцікавитися підставами затримання — не цікавився. Він не боявся О. Пукача, а був із ним у дружніх стосунках. На момент інкримінованих подій він мав звання підполковника. По дорозі в ліс виявляв активну позицію щодо потерпілого, заспокоюючи його. В лісі — активно допомагав Пукачу, зв'язуючи, тримаючи потерпілого тощо.

Під час судового слідства М. Протасов навмисно перебільшував прояви нездоров'я (це встановила відповідна експертиза), його усвідомлення вини не було глибоким і ширим. Державне обвинувачення просило суд про призначення 14 років позбавлення волі для М. Протасова. Я, як представник потерпілої, була такої ж думки щодо міри покарання М. Протасову. Суд призначив 13 років.

На момент вчинення злочину О. Попович та В. Костенко були старшими лейтенантами. Однозначно визначитися щодо незаконності своїх дій вони могли лише після того, як виявилось, що везуть потерпілого до лісу, а не у відділ міліції, діяли, маючи небагато часу на обдумування своїх рішень. В лісі О. Попович вчинив більшу кількість винних дій, аніж В. Костенко. Попович, виконуючи наказ Пукача копати яму, фактично викопав могилу. За наказом О. Пукача, коли той душив потерпілого, О. Попович кілька разів ударив Георгія в живіт, усвідомлюючи, що це потрібно для того, щоб вийшло повітря з легень.

І О. Попович, і В. Костенко опи-

Цікавий факт

«М. Приндюк відкрила перед О. Пукачем усі можливості уникнути законного переслідування, унеможлививши тим самим результативне розслідування. Згодом ВСУ переглянув це рішення і визнав його незаконним...»

нилися на лаві підсудних як заручники злочинної системи. Їхнє каяття шире, вони дійсно старанно допомагали слідству. Їм не потрібен час на усвідомлення своєї вини та виправлення. Отож, я просила суд про призначення 10 років позбавлення волі для О. Поповича та 8,5 років — для В. Костенка. Я пам'ятала, що вони порушили присягу, але також пам'ятала, що покарання призначається ще й для того, щоб, відбувши його, засуджений міг повернутися до нормального життя. Суд повинен бути гуманним, призначаючи покарання.

До того ж і Леся, і Мирослава Гонгадзе від самого початку судового процесу вказували на те, що підсудні — лише інструменти злочину, також жертви у певному розумінні, потерпілі, просили суд врятувати це, призначаючи міру покарання.

ДОКЛАДНІШЕ ПРО ГОСТЯ НОМЕРА

П.І.Б.	Теличенко Валентина Василівна
Вік (дата народження)	7 травня 1969 року (39 років)
Стаж у галузі права	Більше 10 років
Місце роботи	ЮФ «Кравцов та Партнери»
Кількість юристів ЮФ	7
Посада	Юрист, партнер ЮФ
Попередні посади, досвід	Керівник низки проектів технічної допомоги USAID у сферах захисту прав людини та виборчого права
Сфери практики	Цивільне та кримінальне право, права людини
Освіта, кваліфікація	Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова (юрист, 1993-1998); КДУ ім. Т. Шевченка (фізичний факультет, 1986-1989; виключена через участь у «Громаді»), продовжила навчання в Московському фізико-математичному інституті; Республіканська фізико-математична школа-інтернат (1986)
Знання мов	Українська, російська та англійська
Проф. досягнення	Головні — попереду
Проф. мрія	Верховенство права, а не чогось іншого в Україні
Проф. кредо	Поважаю закон

УПОДОБАННЯ Й ОСОБИСТІ СМАКИ

Колір	Усі кольори — залежно від okazji
Авто	Моє власне — Subaru Forester
Кухня, ресторан	Я не гурман
Парфум	Запах свіжості
Годинник	Немає улюбленого
Місце відпочинку	Немає улюбленого
Хобі	Люблю водити машину

■ **Як, за вашими спостереженнями, вели себе підсудні, як змінювався їхній настрій, і яке це мало значення для процесу?**

— Протасов, як я вже сказала, намагався видати себе за хворого і не дуже тямущого чоловіка. Затягував процес, спекулюючи станом здоров'я. Просив про пом'якшення покарання, з огляду на його вік і стан здоров'я. Говорив не дуже розбірливо, поки йшлося про обставини злочину, нарікав на пам'ять. Як тільки йшлося про його здоров'я, чітко називав усі діагнози, симптоми, лікувальні заклади, де він одержував допомогу, завжди наполягав на своїй точці зору. Намагання заблокувати процес досягнуло свого максимуму, коли ми дійшли до завершення судового слідства та дебатів.

А от О. Попович та В. Костенко поводитися стримано: О. Попович старанно виконував обмеження, накладені підпискою про невіїзд та обов'язком з'являтися на допити до слідчого та в судові засідання. Його свідчення були доволі послідовні та повні, хоча дещо примітивні, з огляду на невисокий освітній рівень.

Щодо В. Костенка, то він поведився гідно. Свідчення давав повні, розгорнені, було видно, що має високий професійний рівень як міліціонер, не намагався уникнути відповідальності, не просив про пом'якшення покарання.

■ **Ви стверджували, що хтось із підсудних вам погрожував. Хто і чому?**

— Йшлося про М. Протасова. Але ніхто його погрози всерйоз не сприйняв. Хоч і було надзвичайно багато неприємностей та навіть загадкових смертей навколо всієї справи з убивством Г. Гонгадзе та касетним скандалом, всі, хто був причетний до судового процесу, трималися врівноважено, реагували адекватно на різноманітні провокативні дії та опиралися політичному тискові.

АДВОКАТ І ЗРОСТАННЯ

■ **Чого ніколи не повинен дозволити собі адвокат, який бере участь у резонансному судовому процесі?**

— Якщо говорити про наші українські реалії, то вважаю нормальним висловлювати свою думку про законність рішень прокуратури,

обґрунтованість судових рішень, але вкрай недопустимими є узагальнені висловлювання в неповажному зверхньому тоні про суд в цілому та судовий процес. На жаль, такий некоректний тон допускають політики, цим дуже часто грішать журналісти. Якщо адвокат не вірить судам та не вірить у можливість правосуддя в нашій державі — він повинен змінювати професію.

Надзвичайно тонка грань між коментарем про діяльність окремого посадовця прокуратури чи судді, учасника процесу, персональну відповідальність з одного боку та переходом на особистості в розмові. Цю грань переступати не можна.

■ **Як вплинув на вас цей процес у плані професійного зростання?**

— Я стала фахівцем-теоретиком оперативної роботи правоохоронних підрозділів — це з певною долею іронії.

А серйозно — я мала нагоду спостерігати та брати участь у процесі, який можна покласти за зразок для студентів і майбутніх суддів. Досвід, якого я набула під час роботи по цій справі, для мене надзвичайно важливий. Хочу приєднатися до Мирослави, яка у своїй заяві з приводу виголошення вироку висловила подяку всім учасникам процесу. Зокрема хочу подякувати суддям Ірині Григор'євій та Жанні Єленіній, прокурорам, які підтримували державне обвинувачення — В. Шилову, Р. Волошину за їхню високопрофесійну роботу. Суспільне значення процесу та судового рішення переоцінити неможливо. Хочу висловити свою повагу захисникам у справі — М. Лаптієву, Ю. Григоренку та В. Чевгузу. Також необхідно відзначити роботу судових секретарів — І. Коваленко та Л. Гришук, подякувати народним засідателям. Окремо хочу подякувати особовому складу підрозділу СБУ, який забезпечував належні умови для роботи в судовому процесі.

■ **Ще одне запитання. Якщо уявити собі, що Георгій, його душа все бачить, що відбулося й відбувається, як ви думаете, що вона відчуває?**

— Скажу одне. Так, процес завершено, але справа продовжується. Мені також дуже прикро, що Георгій не похований досі, тому спокою немає.

СПРАВА ГОНГАДЗЕ

Продовження. Початок на СС. 7-9.

2003, 01.08	Смерть І. Гончарова. Колишній УБОЗівець називав себе важливим свідком у «справі Гонгадзе». Адвокат І. Гончарова (В. Смородінов) на судовому процесі в зв'язку з обставинами побиття Гончарова: «Він одного разу зізнався мені, що дасть свідчення, якими «взірве» Україну...» («Київські відомості», 25.11.2005).
2003, 09.09	Новий слідчий. Справу № 60-1241 прийняв до провадження Шубін Р. І. (ДРКП).
2003, 29.09	Резолюція ПАРЄ № 1346. ПАРЄ «... висловлює своє глибоке занепокоєння через брак результатів у притягненні до суду осіб, відповідальних за вбивство журналіста Гонгадзе».
2003, 22.10	Порушено справу проти О. Пукача за ознаками ч. 3 ст. 364 КК і об'єднана зі справою № 60-1241 (ДРКП).
2003, 23.10	Арешт Пукача.
2003, 29.10	Звільнення С. Піскуна з посади Генерального прокурора України.
2003, 04.11	Замах на життя В. Кіселя, який вважався «головним кримінальний авторитетом Києва» і «проходив підозрюваним по справі Гонгадзе»; четверо пасажирів, окрім Володимира Кіселя, дістали серйозні поранення, один згодом помер. Думка Ю. Луценка (тоді – нардреп): це спроба вбити Кіселя, аби «повісити» на нього вбивство Гонгадзе (ГУКИУ, с. 212-213).
2003, 05.11	Пукача О. П. звільнено з-під варті. Пукач зникає. Розвиток подій. 2004, 27.02: Печерський районний суд м. Києва (головуючий Цокол Л.І.) за скаргю Пукача О.П. скасував постанову ГПУ від 22.10.2003 про порушення кримінальної справи щодо Пукача за ч.3 ст.364 КК України, що заблокувало подальше її розслідування. 2004, 27.05: апеляцію прокуратури ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 27.05.2004 (головуючий Приндюк М.В., судді Балацька Г.О., Глиняний В.П.) залишено без задоволення. 2005, 30.05: ВСУ переглянув рішення Печерського райсуду про скасування постанови про порушення справи щодо Пукача, визнає його незаконним. Справа щодо Пукача – законна.
2003, 18.11	Призначення Г. Васильєва Генеральним прокурором України.
2003, 12.12	Звільнення Протасова М. К. (з 16.12 2003) зі служби в органах МВС у званні полковника міліції через хворобу (вирок, с. 1).
2003, 15.12	Продовження строку слідства по справі № 60-1241: до 4 місяців (ДРКП).
2004, 14.01	Новий слідчий. Справу № 60-1241 прийняв до провадження Грищенко Ю. О. (ДРКП).
2004, 14.02	Продовження строку слідства по справі № 60-1241: до 6 місяців (ДРКП).
2004, 27.02	Скасовано постанову про порушення справи щодо О. Пукача Печерським районним судом м. Києва (ДРКП).
2004, 15.04	Продовження строку слідства по справі № 60-1241: до 8 місяців (ДРКП).
2004, 09.12	Звільнення Г. Васильєва з посади Генерального прокурора України.
2004, 26.12	Віктор Ющенко обраний Президентом України.
2005, 14.01	Об'єднання справ: справу щодо О. Пукача (за ч. 3. ст. 364 КК) об'єднано зі справою № 60-1241 (ДРКП).
2005, 28.02	Об'єднання справ: справу щодо О. Пукача (за ч. 3. ст. 364 КК) об'єднано зі справою № 60-1241 (ДРКП). Затримання Протасова М.К (об 22:30) Костенка В. М. (23:35). Попович О.В. на підписці. Допити (ДРКП).
2005, 01.03	Заява Президента В. Ющенка про розкриття «справи Гонгадзе».
2005, 03.03	Запобіжні заходи щодо М. Протасова та В. Костенка – взяття під варту. З О. Поповича взято «підписку про невиїзд» (ДРКП).
2005, 04.03	Смерть Ю. Кравченка. 02.03.2005 С. Піскун повідомив ЗМІ про допит Ю. Кравченка в п'ятницю 4 березня о 10-й годині. 03.03.2005. Г. Омельченко (глава ТСК у «справі Гонгадзе») зажадав від С. Піскуна негайно заарештувати экс-міністра, аби врятувати його життя. 4 березня дружина Кравченка знайшла чоловіка мертвим.
2005, 05.03	Притягнення М. Протасова та В. Костенка як обвинувачених, пред'явлено обвинувачення за п. «і», ст. 93 КК. В. Костенка відсторонено від посади (ДРКП).
2005, 09.03	Продовження строку слідства по справі № 60-1241 (за п. «і» ст. 93): до 4 місяців (ДРКП).
2005, 14 -18.03	Звіт ТСК щодо організаторів, допити високопосадовців у ГПУ: В. Литвин (спікер ВРУ), Л. Деркач (нардеп, экс-глава СБУ), С. Ківалов (екс-глава ЦВК), В. Медведчук (екс-глава АП) у зв'язку зі «справою Гонгадзе» та іншими справами. Г. Омельченко: «У тексті звіту Леонід Кучма і Юрій Кравченко названі організаторами викрадення Георгія Гонгадзе, яке потягло за собою тяжкі наслідки і смерть викраденого, а Володимир Литвин і Леонід Деркач звинувачуються в підбурюванні до вчинення насильницьких дій щодо Георгія» («Сьогодні», 18.03.2005).
2005, 17.03	Порушення справи щодо О. Поповича за п. «і», т. 93 КК. Справу об'єднано зі справою № 60-1241. О. Поповича відсторонено від посади (ДРКП)
2005, 20.04	Продовжено строк уримання під вартою М. К. Протасову і В. М. Костенку: до 4 місяців (ДРКП)
2005, 14.05	Продовження строку слідства по справі № 60-1241 (за п. «і» ст. 93): до 8 місяців (ДРКП)
2005, 28.05	Президент України: Найважливіше – пошук Пукача. «Найбільшою «послугою» для того, щоб справу було передано до суду, є знайти генерала Пукача і, можливо, з ним – відповідь на те, де знаходиться голова Гії Гонгадзе».
2005, 31.05	Україна готова на «мирову». Розпорядженням КМУ (за підписом Ю. Тимошенко) від 31.05.2005 № 169-р «Про дружнє врегулювання у справі в Європейському Суді з прав людини» визнано доцільним «дружнє врегулювання» в справі ЄСПЛ «Гонгадзе до України». М. Гонгадзе відмовляється.
2005, 21.06	Продовжено строк уримання під вартою М. К. Протасову і В. М. Костенку: до 6 місяців і 16 днів (до 14.09.2005) (ДРКП).
2005, 21.07	Висновок експертизи. Висновок судово-медичної криміналістичної експертизи № 275-а: «смерть Гонгадзе Г.Р. могла настати від механічної странгуляційної асфіксії» (вирок, сс. 9, 70).
2005, 28-29.07	Порушення ще одна кримінальна справа, пред'явлено обвинувачення. Щодо М. К. Протасова, В. М. Костенка, О. Поповича порушено справу за ч. 3 ст. 166 КК. 29.07 пред'явлено обвинувачення за п. «і» ст. 93 і ч. 3 ст. 166 КК 1960 року (ДРКП).
2005, 03.08	Виділення справи для направлення до суду. №60-1241 3 серпня 2005 року Кримінальна справа № 49-1663 виділена з кримінальної справи №60-1241 для направлення її до суду в частині доведеного обвинувачення М. К. Протасову, В. М. Костенку і О. В. Поповичу (ДРКП).
2005, 22.08	Оголошення про завершення досудового слідства потерпілим, їх представникам надано для ознайомлення матеріали справи № 49-1663 (ДРКП).
2005, 23.08	Г. Гонгадзе – Герой України. Присвоєно Указом Президентом України «за самовіддане служіння українському народові, громадянську мужність, виявлену у відстоюванні ідеалів демократії та свободи слова, вірність журналістській справі». Нагороду родині не вручено.
2005, 29.08	Відновлення досудового слідства в справі № 49-1663 (ДРКП).
2005, 01.09	Продовжено строк тримання під вартою М. Протасову і В. Костенку: до 9 місяців і 16 днів (ДРКП).

Продовження С. 13.

«Реалізовано принцип невідворотності покарання»

Ірина ГРИГОР'ЄВА: суддя, головуєча у справі убивць Георгія Гонгадзе

Розмовляв – Славик Бігун
vsbihun@yur-gazeta.com
«Юридична газета»

Суддя Ірина Григор'єва, разом із суддею Жанною Єленіною та трьома народними засідателями, в справі вбивць Г. Гонгадзе уособлювала собою українське правосуддя. Головуюча у процесі по справі, що розглядалася більше двох із половиною років (до винесення ухвали Верховного Суду), ексклюзивно поділилася з читачами «Юргазети» своїми професійними враженнями та висновками про найбільш резонансну справу в історії сучасної України (далі – витяг з інтерв'ю, повнішу версію якого читайте на сайті «Юргазети»).

СУДДЯ І СУД

■ **Пані Григор'єва, «тарашанське тіло» знайшли в одному з районів Київської області, а справу розглядав Апеляційний суд м. Києва. Чому?**

— Питання підсудності вирішив Верховний Суд України – окремим рішенням у грудні 2005 року. Прокурор для визначення підсудності направив справу до ВСУ і відповідно до вимог ст. 38 КПК України ВСУ визначив Апеляційний суд як суд першої інстанції. Якщо ВСУ визначає підсудність, Апеляційний суд не має права не виконати рішення ВСУ.

■ **Чим керувався ВСУ?**

— Своім правом, наділеним з метою забезпечення об'єктивного розгляду справи.

■ **А це не міг бути інший суд?**

— Якщо це визначає ВСУ, то не йдеться про те, чи згодні, чи не згодні з цим підлеглі суди. Є загальний принцип визначення підсудності – це принцип територіальності, але є й додатковий принцип – за місцем розслідування справи. В даному випадку підсудність було визначено за допоміжною ознакою. Мені важко коментувати питання про те, чому Апеляційний суд Київської області не може забезпечити, а Апеляційний суд м. Києва може забезпечити об'єктивний розгляд справи. Це питання не в моїй компетенції.

■ **І ця справа потрапляє до вас. Даруйте, ви на неї викликалися?**

— Неможливо викликатися на справу. Справа розписується.

■ **А ви могли відмовитися?**

— Можливо. По суті, зважаючи на певні обставини, я могла би сказати: я не можу за станом здоров'я, через острах, через резонансність. Можливо, якби було висловлено таку думку, то керівництво могло б це обговорювати, але треба наводити об'єктивні причини, які виключають провадження в справі конкретного судді.

■ **Вам повідомили пост-фактум про те, що справу розписано?**

— Справу принесли.

■ **Принесли й сказали: «суддя Григор'єва – це ваша справа». Це був голова суду?**

— Я не пам'ятаю зараз. Це була резолюція чи то голови судової палати, чи то голови суду, керівника.

■ **І ви подумали: «Тільки цього мені бракувало»?**

— Безумовно.

■ **Як ця справа, її розгляд змінили ваше життя?**

— Для мене воно кардинально не змінилось, бо у мене був певний життєвий досвід, я пройшла певний шлях, який важко змінити.

■ **Під час періоду головування в справі ви розглядали й інші справи?**

— Ні, на той час я займалася весь час лише

цією справою.

■ **З якими юридичними проблемами зіткнувся суд, ви як головуєча в судовому розгляді?**

— По-перше, це умови, в яких сьогодні здійснюється судочинство в Апеляційному суді м. Києва. В нашому приміщенні було дуже складно забезпечити повноту розгляду справи.

■ **Чому?**

— У нас були майже відсутні приміщення для належного забезпечення здійснення судочинства. В Апеляційному суді було складно вирішити питання зали.

■ **Засідання відбувалося в одній залі чи зали мінялися?**

— Зали мінялись. Відкритий розгляд відбувався у більшій залі. Аби різні учасники могли відвідувати судові засідання. Для закритих судових засідань потрібна була менша зала. Тоді ж потрібно, аби всі учасники процесу вмістились у цій залі. Кожен зал потребував технічного супроводження, спеціального обладнання.

Цікавий факт

У даному випадку йдеться не про процес над юристами, швидше, про процес над системою правоохоронних органів

■ **Процес був відкритим чи закритим?**

— Частково – відкритим, частково – закритим.

■ **Як це узгоджувалося з процесуальним законодавством?**

— Якщо суб'єкт має відомості, які становлять державну таємницю, процес у судовій справі має бути закритим. Але є й Указ Президента, який вказував на те, що рішення Європейського суду з прав людини в Україні є частиною національного законодавства... ми пішли шляхом Європейського суду. На даний час вже є постанова Пленуму ВСУ, у якій теж зазначено, що судові слідство може бути частково закритим, частково – відкритим.

МОТИВИ І КВАЛІФІКАЦІЯ

■ **У вироку встановлено, що засуджені не мали особистих мотивів убивати Гонгадзе, а робити це з кар'єрних міркувань?**

— Це – теж особисті мотиви.

■ **Чому?**

— Кожна особа має певні міркування щодо вчиненого. На той час підсудні вирішили, що виконання явно злочинного наказу буде на користь їхній службовій діяльності. У висновках судових експертів, що відображено у вироку, зазначено, що дії й рішення засуджених на період дії у першу чергу спрямовувалися на службову діяльність.

■ **Але підсудні вказують, що вони спочатку діяли в один спосіб, а потім уже зрозуміли, що може бути вбито людину.**

— Форма обвинувачення звучить дещо по-іншому. Постає питання про дії працівників міліції, коли вони отримують явно злочинні накази. Такі накази не підлягають виконанню.

■ **Що значить «явно злочинних»?**

— Це визначено формулюванням закону.

■ **Але які критерії визначення «явного» і «злочинного»?**

— Критерії? Щодо затримання, наприклад, то законом визначається повноваження особи, в яких випадках працівники міліції можуть проводити затримання особи. Вони чітко виписані. Не можна просто, йдучи по вулиці, якщо ти – працівник міліції, забрати людину. Мають бути підстави, виписані в законі. Підстав для затримання взагалі не було, тобто був наказ здійснити затриман-

СПРАВА ГОНГАДЗЕ

ня. А чому затримувати, за підозрою у вчиненні якого злочину тощо, цього не було.

■ **Підсудні стверджували, що суд помилився, кваліфікуючи їхні дії, як такі, що були вчинені «за попередньою змовою із групою осіб».**

— Але всі підсудні, крім О. Поповича, мали юридичну освіту. Так, Валерій Костенко навчався на 5 курсі Національної академії внутрішніх справ (нині – Київський національний університет внутрішніх справ), інший – Микола Протасов – мав повну юридичну освіту: закінчив Харківський юридичний інститут (нині – Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого). Їхні доводи у вирок були розцінені як спроба пом'якшити свою долю.

■ **Як це відчувалося на процесі?**

— Валерій Костенко брав активну участь у процесі. Показання свідчать, що підсудні активно розповідали про обставини справи, висловлювали свою позицію, виступали в дебатах у тому числі «з останнім словом». В них була можливість заявляти клопотання в певній формі, які вони заявляли.

Але не треба плутати питання юридичної оцінки і право сторони спростовувати пред'явлене обвинувачення і намагатись пом'якшити свою долю. Особа, яка не має юридичної освіти, може не усвідомлювати і не розуміти тлумачення кримінального кодексу, а особа з такою освітою, що має певний досвід роботи в правоохоронних органах – це вже зовсім інше.

■ **Що ви подумали, дізнавшись, що підсудні – юристи, мають юридичну освіту?**

— Це дізнаєшся, знайомлячись із матеріалами справи, коли вирішується питання віддання до суду. У матеріалах є дані про особу, в тому числі про юридичну освіту. Це відображено в матеріалах справи...

■ **Ви не бачите проблему в тому, що ці особи й надалі вважатимуться юристами?**

— Закон не передбачає можливості позбавити їх цього. Бо наявність знань відібрати вироком неможливо...

■ **А для вас, як для юриста, це не видається проблемою, адже засуджені залишаються вашими колегами?**

— Ні, не бачу проблеми. На сьогодні, навіть перебуваючи в тюрмі, засуджений за особливо тяжкий злочин може здобувати освіту, отримати кваліфікацію, в тому числі й юриста.

Справа ж не в освіті. Закон передбачає обмеження права на професію з огляду на судимість. Але такого обмеження права на отримання освіти, кваліфікації – це було б, з моєї точки зору, недоречно.

■ **Як щодо етичних норм?**

— Етичні норми не можуть бути перешкодою для отримання знань.

■ **Але юрист це не просто кваліфікація, але й певний статус у суспільстві. Вам не здається?**

— Якщо, припустимо, журналіст спалює себе публікаціями, то його можна позбавити права публікуватися у певній газеті. Але забрати в нього кваліфікацію журналіста, його диплом, якщо він закінчив ВНЗ, неможливо. Це – теж неправильно. Ці заборони існують на певний період.

■ **Як юрист, ви погоджуєтесь, що певною мірою цей процес є процесом над юристами?**

— У даному випадку йдеться не про процес над юристами, швидше – про процес над системою правоохоронних органів. Бо в даному випадку один із засуджених не мав юридичної освіти... Просто юрист, його кваліфікація підкреслюють, що певні злочинні дії він усвідомлює краще, ніж нефахівці в галузі права.

■ **Вважається, що юрист має вищий рівень відповідальності, бо він є більш кваліфікованим.**

— Вихоче сказати, що наявність юридичних знань дозволяє краще зауважувати певні злочинні дії, які потім підлягають доказуванню в кримінальних справах? Це можливо. Але є дуже багато серійних убивств, виконавці яких не мають юридичної освіти і були дуже виважені у своїй діяльності.

КАР'ЄРА СУДДІ

■ **Пані Григор'єва, чи можна назвати цю справу найкращішою у вашій кар'єрі?**

— Так. Оскільки в ній поєдналися дві складові: юридична і політична. До речі, в судові засідання під час розгляду справи приходили народні депутати, робили промови, які жодним чином не стосувалися певних обставин справи. Суд змушений був упродовж дня вислуховувати їхні промови замість того, щоб допитувати осіб. Виникає політичне питання. А працівники міліції, які перебувають у залі, торкнувшись до народних депутатів

не можуть.

■ **І ви, як суддя, їх зупиняли?**

— Зупиняла. Я проголосувала рішення Конституційного Суду, роз'яснювала це питання.

■ **Яке рішення?**

— Що вони не можуть вирішувати замість суду питання про порядок судового засідання. Але на це було втрачено день. У подальшому суд звертався з листом у ГПУ для вирішення питання про наявність чи відсутність втручання у діяльність судових органів і ознак статті КК України, долучали звукозапис із промовами і з барабанним боєм, який лунав під вікнами суду. Це все було...

■ **І як це впливало на судовий розгляд?**

— Хіба можна було виключити помилку під час судового слідства за таких умов? Чи можна вислухати й належно проаналізувати свідчення сторін по справі чи підсудних? Це ускладнювало процес.

■ **Що професійно, в плані професійного зростання, означає для вас ця справа?**

— Передовсім це – додатковий досвід. У частині частково відкритих і закритих слухань, то на час розгляду справи вже діяв указ Президента про можливість застосування рішень ЄСПЛ, чого раніше не застосовувалося. Зрештою, ми завжди повинні були виконувати вимоги процесуального закону.

■ **Ви отримали якусь винагороду за справу? Премію?**

— Жодної. Був лист із Секретаріату Президента про те, що на прикладі розгляду та вирішення зазначеної справи світова спільнота формує свою думку про стан законності в Україні. Справу завершено. Жодних нагород, жодних премій, жодних... Цей лист прийшов ще на час розгляду справи.

ЗАВЕРШЕННЯ

■ **Пані Григор'єва, процес завершено, які висновки ви зробили для себе у розумінні ролі суду?**

— Попри політичний тиск, інші проблеми,

Цікавий факт

На сьогодні, навіть перебуваючи в тюрмі, засуджений за особливо тяжкий злочин може здобувати освіту, отримати кваліфікацію, в тому числі й юриста

судочинство щодо виконавців злочину здійснено. Справа завершилася прийняттям рішення по суті. По справі не оголошено перерву, її не направлено на додаткове розслідування, розгляд завершився постановленим рішенням. Винесено обвинувальний вирок, який витримав іспит у Верховному Суді і вже вступив у законну силу. В цій частині суд виконав свою місію.

■ **Чи можна вважати «справу Гонгадзе» завершеною, чи є відповідь суду вичерпними засобом?**

— Ні. На сьогодні можна вважати завершеною справу трьох осіб, які були виконавцями конкретних дій, у даному випадку тих, які явно вийшли за межі своїх повноважень, затримавши Гонгадзе. Встановлено, що вони були співвиконавцями вчинення вбивства Гонгадзе, затримавши Гонгадзе та взявши участь у його вбивстві. Питання щодо замовників, організаторів убивства Гонгадзе перебувало поза межами компетенції суду і, наскільки мені відомо, поза межами справи, яку розглядав Апеляційний суд м. Києва. Ці питання повинні бути з'ясовані спочатку в ході розслідування справи, яка порушена щодо замовників та організаторів злочину, за результатами якої слідство має сказати суспільству і дати відповіді на всі ці запитання.

Головне в цій справі – це те, що незалежно від того, хто розглядає цю справу, хто приймає певне рішення, реалізовано принцип невідворотності покарання. Доведено, що в принципі діє невідворотність покарання в тій державі, в якій ми живемо. Ще потрібно з'ясувати, хто був замовником та організатором злочину й довести їхню вину, а тоді вже можна поставити крапку. Якщо це зробити, то це зачепить суспільство. Всі, хто причетний до фальсифікації справи, до прийняття певних необгрунтованих рішень, до видання незаконних вказівок, організації також мають бути покарані.

■ **Тобто в цій справі поставлено три крапки. Може – дві?**

— З трьох поставлено тільки одну крапку. Бо це не був латентний злочин, за врахуванням тієї кількості свідків, які були допитані судом. Зважаючи на протиправні дії підсудних, пов'язаних із затриманням, цей злочин мав усі шанси на розкриття ще у вересні 2000 року. Об'єктивних на той час перешкод не було.

Продовження. Початок на СС. 7-12.

2005, 09.09	Оголошення про завершення досудового слідства потерпілим , їхнім представникам надано для ознайомлення матеріали справи № 49-1663 (ДРКП).
2005, 10.09	С. Піскун про убивць, мотив і замовників убивства . На запитання, чи знає той, після чого вбили Гонгадзе, Піскун відповів: «Знаю, після чого і знаю, для чого. Знаю навіть, хто». Піскун додав, що не приховуватиме правди: «Для мене нема прізвища, клянусь, яке б мене втримало від яких-небудь дій», «я даю слово, що правди не приховою, хай якою вона є».
2005, 20.09	Припинення повноважень ТСК . Після трьох років роботи звітує ТСК: заслухавши звіт голови комісії Г. Омелченка, ВРУ припинила повноваження ТСК.
2005, 01.10	Завершено виконання вимог ст. 217 КПК : потерпілих ознайомлено з матеріалами справи (ДРКП).
2005, 03.10	Оголошення обвинуваченням , їхнім захисникам про завершення досудового слідства, надано для ознайомлення матеріали справи № 49-1663 (ДРКП).
2005, 12.10	Зупинено виконання вимог ст. 218 КПК (ознайомлення обвинувачених, їхніх захисників із матеріалами справи № 49-1663) (ДРКП).
2005, 13.10	Новогоголошення про завершення досудового слідства потерпілим , їхнім представникам надано для ознайомлення матеріали справи № 49-1663. Виконання вимог ст. 217 КПК (ДРКП).
2005, 14.10	Звільнення С. Піскуна з посади Генерального прокурора України.
2005, 16.10	Причини зникнення Пукача . В інтерв'ю президента України для Бі-Бі-Сі: «На жаль, через певні дії – в тому числі й попереднього керівництва СБУ – ми сьогодні не маємо на території України одного з організаторів цього вбивства (Гонгадзе. – Авт.). Але він є. Ми знаємо, де він. І ми з міжнародною допомогою повернемо його в Україну» («Сьогодні», 18.10.2005).
2005, 04.11	Новогоголошення обвинуваченням , їхнім захисникам про завершення досудового слідства, надано для ознайомлення матеріали справи № 49-1663 (ДРКП).
2005, 04.11	Призначення О. Медведька Генеральним прокурором України.
2005, 08.11	Рішення ЄСПЛ у справі «Гонгадзе проти України» : Україна порушила статті 2, 3, 13 і зобов'язана сплатити 100 тис. євро М. Гонгадзе (рішення ЄСПЛ).
2005, 22.11	Затвердження обвинувального висновку в справі № 49-1663, який в листопаді 2005 року направлено до суду. Підписано заступником начальника управління з розслідування особливо важливих справ Головного слідчого управління ГПУ Ю. О. Грищенком, затверджено заступником керівника ГПУ В. І. Щоткіним (ДРКП).
2005, 19.12	Початок судового розгляду справи . Апеляційний суд Києва почав попереднє судове слухання справи за обвинуваченням виконавців убивства Г. Гонгадзе.
2006, 09.01	Початок судового процесу в Апеляційному суді міста Києва. Стає відомо про закритість судового слухання. Негативні відгуки в ЗМІ. Намір Президента України «зробити процес відкритим».
2006, 08.01	Рішення ЄСПЛ . 8.02. набуло статусу остаточного рішення ЄСПЛ у справі «Гонгадзе проти України». 17.02.2006 Міністр юстиції С. Головатий вимагає порушити кримінальну справу щодо неефективного розслідування зникнення Г. Гонгадзе органами державної влади, зокрема посадовцями ГПУ.
2006, 16.03	«Лист Пукача»: не вбивав Г. Гонгадзе . У російській пресі (газета «Российские вести») виходить лист, начебто О. Пукача, оригінальність якого піддається сумніву.
2006, 26.04	Поновлення С. Піскуна на посаді Генерального прокурора . «...Глава держави цінує початок розслідування у справі Гонгадзе, хоча «команді прокурора не вистачило духу йти далі» (Прес-служба Президента України).
2006, 03.05	Доступ до державної таємниці, яка міститься в кримінальній справі , надано О. Т. Гонгадзе, «як громадянці Грузії», згідно з розпорядженням Президента України.
2006, 26.06	Відмова ховати тіло . Леся Гонгадзе відмовилася ховати «тарасанське тіло»: «Я не хочу ховати останки чужої людини» (в інтерв'ю «Газете по-київски»). Знайдений паспорт О. Пукача дійсний . Голова СБУ І. Дрижчаний: закордонний паспорт на ім'я О. Пукача, знайдений при ліквідації конвертаційного центру в Києві, дійсний.
2006, 12.07	Свідчення М. Гонгадзе в суді.
2006, 13.07	Вимога порушити кримінальну справу . Міністр юстиції С. Головатий вдріг направив листа до Генпрокурора «з вимогою порушити кримінальну справу щодо неефективного розслідування зникнення Георгія Гонгадзе органами державної влади, зокрема посадовцями ГПУ».
2006, 14.09	Судове слухання продовжується .
2006, 15.09	Інформація ГПУ, утворення ТСК . 15.09 заслухано інформацію ГПУ щодо розслідування. Вирішено утворити (утворено 21.09) тимчасову слідчу комісію ВР України з питань розслідування обставин і причин загибелі журналіста Г. Гонгадзе та з'ясування причин зволікання у розслідуванні кримінальної справи. Звіт комісії прийнято до відома 20.12.2006.
2006, 24.11	Три версії щодо замовників, замінено слідчих . Начальник головного слідчого управління ГПУ Ренат Кузьмін в інтерв'ю газеті «Коммерсант-Україна»: «два слідчі, які її розслідували кілька років, виключені зі складу оперативно-слідчої групи (Роман Шубін і Юрій Грищенко). Ця справа доручена іншому слідчому, який раніше не мав до неї жодного стосунку». Кузьмін: є три версії «... повірте, не менш реальні, ніж версія про причетність Леоніда Кучми».
2007, 24.07	Відмова від показань О. Гонгадзе . «Потерпіла Гонгадзе О. Т., посилаючись на незадовільний стан здоров'я, давати показання у судовому засіданні та реалізувати своє право, передбачене т. 267 КПК України, відмовилась» (вирок, с. 30).
2007, 24.07	Проведення медичних експертиз підсудних згідно з ухвалою АСК.
2007, 13.12	Відновлення судового розгляду після проведення медичних експертиз підсудних.
2008, 05.02	Прокурорські строки . Прокурори просили засудити М. К. Протасова до 14 років позбавлення волі, О. В. Поповича – 13 років і В. М. Костенка – 12 років позбавлення волі.
2008, 21.02	Судові дебати . Адвокати підсудних виголосили захисні промови.
2008, 11.03	Закінчення дебатів, виступи підсудних . Виступ О. Гонгадзе. Суд вирушив до нарадчої кімнати для підготовки вироку.
2008, 15.03	Оприлюднено вирок . Апеляційний суд міста Києва (колегія суддів судової палати у кримінальних справах) ухвалив: (1) засудити Протасова М. К. до 13 років, Поповича О. В. – 12 років, Костенка В. М. – 12 років позбавлення волі – за вчинення злочинів, передбачених п. «і» ст. 93 та ч. 3 ст. 166 КК України 1960 року; (2) позбавити їх спеціальних звань; (3) окрему ухвалу щодо кадрової роботи в МВС.
2008, 15.04	Вирок оскаржено усіма трьома підсудними та трьома захисниками.
2008, 18.06	ВСУ відклав касаційний розгляд . Причина: неявка одного з адвокатів, який пішов у відпустку.
2008, 25.06	ПАРЄ: попередня версія звіту Комітету з юридичних справ та прав людини. Витяг: «Численні факти тим не менш примушують сумніватися у волі ГПУ та політичних лідерів України відстежити ланцюг замовників та притягнути до відповідальності тих, хто, був організатором та замовником цього злочину».
2008, 08.07	Слухання в ВСУ: вирок залишено в силі . Відбулося слухання в ВС України за скаргами підсудних. Ухвалою ВСУ, отриманою «на руки» 18.07.2008, вирок залишено без змін.
2008, 21.07	Направлено виконавчі листи . АСК розіслав виконавчі листи щодо виконання вироку від 15.03.2008.
2008, 29.07	Цивільний позов до МВС . В інтерв'ю «ЮГ» В. Теличенко заявляє про намір М. Гонгадзе позиватися до МВС України.
2008, 23.08	Відповідь МВС на виконання окремої ухвали щодо кадрової роботи в органах МВС, винесеною АСК 15.03.2008.

СПРАВА ГОНГАДЗЕ

«Якби я пішла на мирову, ми б не отримали це рішення суду як прецедент...»

Мирослава ГОНГАДЗЕ про процес і мирову угоду

Розмовляв **Славик Бігун**
vsbihun@yur-gazeta.com
«Юридична газета»

■ **Пані Гонгадзе, які висновки ви зробили для себе зі вступом у законну силу вироку від 15 березня 2008 року?**

— Для мене вирок суду у справі вбивства Георгія важливий доказ того, що навіть у найбільш складних і, можливо, безнадійних справах можна добитись результату, якщо мати для цього волю і не складати рук. Пошук і покарання винних у вбивстві Гі було і є для мене важливою частиною мого життя, і я дуже рада, що знайшла на цьому шляху одностайних, професіоналів, для яких ця справа стала такою ж важливою, як для мене. Вирок щодо виконавців злочину для мене є етапом на шляху покарання усіх причетних до цього злочину. Вирок чітко фіксує факт, що за часів президентства Леоніда Кучми підрозділи правоохоронних органів використовували для залякування і навіть убивства невинних.

■ **Ви збираєтесь позиватися лише до МВС чи й інших державних органів?**

— Я маю намір позиватися до державних органів, причетних до скоєння та покривання цього злочину, і мене у цій справі цікавить відповідальність винних, а не політика. Мої дії буде визначати процес подальшого розслідування справи.

■ **Чи переконані ви на 100%, що вбивцями є засуджені, і що «тарашанське тіло» є тілом Гі?**

— Вивчивши матеріали справи та допитавши підсудних під час судових засідань, я на сто відсотків переконана, що покарані саме вбивці Георгія, і тіло, знайдене у Тараші, є тілом мого чоловіка.

■ **Щодо «Справи Гонгадзе до України» в ЄСПЛ. У травні 2005 року Кабмін вирішив йти з вами на мирову. Чому ви не пішли на це?**

— Моя відмова була зумовлена низкою причин. По-перше, український уряд повівся некоректно, заявивши про можливість мирного врегулювання через медіа. Правила ЄСПЛ передбачають, що подібні переговори ведуться за посередництва суду, а не напругу. По-друге, у процесі дискусій моєю умовою можливого мирного врегулювання було зобов'язання уряду покарати замовників та виконавців злочину. Уряд таку вимогу відмовився фіксувати. І третє — якби я пішла на мирне врегулювання, то ми б не отримали рішення суду, яке сьогодні вже стало прецедентом, а я би втратила можливість ще раз позиватися до України у цій справі.

■ **Як би розслідувалася справа, подібна до «Справи Гонгадзе», за кордоном?**

— Думаю, що у будь-якій державі таку справу розслідувати було б непросто. Але за наявності такої кількості доказів, як у справі вбивства Георгія, правосуддя можна було б добитись набагато раніше, і ставлення до потерпілих не було б таким брутальним, яким воно є в Україні.

■ **Як ви стали юристом? Кажуть, до «юридичного» ви вчилися в юридичному технікумі?**

— До вступу в університет, щоб добути два роки необхідної практики, я закінчила Чернівецький кооперативний технікум за спеціальністю «правознавство». Червоний диплом технікуму дав мені можливість без особливих зусиль навчатися у Львівському державному університеті й отримати диплом зі спеціалізацією «цивільне право».

■ **Ви плануєте займатися юрпрактикою?**

— Після декількох років юридичної практики доля мене занесла в журналістику. Поки що мені подобається справа, якою займаюсь. Навряд чи я повернусь до юридичної практики, але до міжнародного права або державного управління — можливо.

3-поміж убивць — двоє юристів

3-поміж трьох засуджених 15 березня 2008 року убивць Г. Гонгадзе — двоє юристів: Микола Протасов і Валерій Костенко. Вони мають вищу юридичну освіту: перший закінчив Харківський юридичний інститут (нині — НЮАУ), другий — на час завершення слідства в 2005 році — навчався на 5 курсі за напрямом «право» (отже, припускаємо, вже здобув рівень «бакалавра») Київського національного університету внутрішніх справ. У вирокі відзначається, що засуджені вчинили умисні дії, що явно виходять за межі наданих їм законом прав і повноважень.

В Україні випускник ВНЗ за напрямом «Право» спеціальності «Правознавство» або «Правоохоронна діяльність» отримує кваліфікацію «юрист» (система «випускник — юрист»). Здобуття кваліфікації «юрист» в Україні не передбачає перевірки особи кандидата на відповідність стандартам «особистих та ділових якостей», тобто рис особи (особистості) майбутнього юриста. Разом з тим, законодавство України забороняє здобуття статусу юриста юридичних професій, як-от адвоката чи суддю, в разі судимості.

Злочинність у лавах МВС спеціалісти пояснюють неякісним добром кадрів у частині «особистих якостей» претендентів. Поширено думку про розмежування спеціальностей «правоохоронець» та «юрист».

15 березня 2008 року після оприлюднення вироку ми спитали думку учасників процесу щодо того, що двоє засуджених є юристами.

Віктор Чевгуз, адвокат М. Протасова:

«Ви чули, один закінчив Академію, інший — вчився. Скажу вам [у цій справі] йдеться про оперативних працівників. Так, був диплом юриста. Чи може Протасов вважатися юристом? В моєму розумінні — ні, ніхто з них [засуджених] не застосовував законів. Він був черговим на телефоні. Добу на роботі, три — вдома. Закони він не застосовував, він не є юристом».

Валентина Теличенко, представник М. Гонгадзе:

«Міліціонери, як було вивлено, мають дуже погану юридичну підготовку. Одна справа, коли йдеться про міліціонерів, які патрулюють вулиці; їхня робота не вимагає глибоких юридичних знань. Інша річ — коли йдеться про міліціонерів, котрі працюють у негласних підрозділах. Вони повинні проходити більш ретельну підготовку через складність актів, які регламентують їхню роботу».

Володимир Шилов, ГПУ, державний обвинувач:

«... Не стільки юридична освіта визначає шлях людини, як її виховання, вчинки, погляди. Звичайно, правильно, що суд виніс окрему ухвалу щодо рівня кадрової роботи в органах МВС. Дійсно, треба розібратися і в тому, як Попович був прийнятий на службу, набував військові звання без юридичної освіти. Треба окремо розібратися з тим, як могло трапитися так, що було взято на роботу особу, яка взагалі немає освіти».

Продовження. Початок на С. 7.

тримання «об'єкта» без залучення гласних працівників міліції. Є свідки цієї змови, їх допитано. В цій частині змову всі визнають».

Як пояснює адвокат О. Поповича, «законодавець, встановлюючи відповідальність за умисне вбивство, скоєне за попередньою змовою групою осіб, передбачив, аби співучасник був притягнутий до покарання, він обов'язково повинен бути ознайомлений із кримінальними намірами ще до вчинення злочину. Між співучасниками має бути змова на скоєння конкретного злочину. В матеріалах справи», — продовжує адвокат М. Лаптев, — «немає жодних свідчень Пукача О. П., Протасова М. К., Костенка В. М. і Поповича О. В. про те, що вони домовлялися вбити Гонгадзе Г.Р.» О. Попович у касаційній скарзі висловлюється емоційніше: «... я хочу кричати, аби мене повірили, що я ні з ким, ні про що не домовлявся та не був обізнаний про дійсні наміри Пукача О. П., а тому прошу мене заст. 93 КК України 1960 року виправдати...»

Зрештою, ключовим є питання часу: з якого моменту слід вважати дії осіб такими, що свідчать про змову вчинити вбивство? На це питання суд не дав чіткої відповіді. Очевидно, що суд діяв від зворотного, дедуктивно — факт убивства свідчить про змову вбити, а питання про те, коли народилася змова — не істотне.

Разом із тим, вважаючи, що підсудні початково не знали про намір Пукача вбити Гонгадзе, можна погодитися з думкою, зокрема Лесіти Мирослави Гонгадзе, висловлювану ними від початку судового процесу про те, що «підсудні — лише інструменти злочину, також жертви певному розумінню, потерпілі». І тому вони «просили суд врахувати це, признаючи міру покарання».

Межа відповідальності. Ще одним юридичним було питання про межі відповідальності інших осіб, задіяних в операції із встановлення та затримання Г. Гонгадзе.

Усі підсудні стверджували: над операцією із затримання Гонгадзе працював увесь відділ, тому затримання Гонгадзе є законним. Протасов уточнює: «Я довіряв Пукачу, як керівнику, й тому, що працювало кілька бригад (т. 29, а.с. 97-136). «Чи були у В. М. Костенка підстави не довіряти особі, спеціальне звання якої на п'ять рангів було вищим, та ще й за посадою ця особа була прямим начальником Валерія Костенка?» — запитує судді у скарзі адвокат Ю. Григоренко.

Слідство й суд відгороджує інших працівників ГУКП від відповідальності. Говорячи про поновлення зовнішнього стеження за Гонгадзе, слідство стверджує: «Працівники ГУКП не знали і не усвідомлювали незаконний характер цих дій, упродовж 15 вересня здійснювали зовнішнє стеження за Г.Р. Гонгадзе (звісновок, с. 73).

Згодом, коли Гонгадзе вивозили за місто, ці працівники, за версією суду, не знали про наміри підозрюваних: Пукач вийшов із автомобіля і дав «вказівку іншим, необізнаним про злочинні наміри підсудних, співробітникам ГУКП МВС України, які знаходились у транспортному засобі позаду на певній відстані, припинити заходи та повернутись за місцем розташування підрозділу» (вирок. 7).

Суддя Григор'єва в інтерв'ю підтверджує позицію суду: «В управлінні МВС ходили не тільки чуточки, а й інформація про те, що більша частина підрозділу карного пошуку була обізнана щодо участі конкретних осіб у затриманні Гонгадзе, яке відбувалося у присутності інших співробітників; усі вони були допитані під час судового слідства». Говорячи про межі відповідальності, суддя відзначає, що такою є «безпосередня участь у затриманні».

Водночас виникає питання про замовчування співробітниками «наружжю» про факт затримання Гонгадзе (вони називали його «Жориком»). «Жоден із них до певного часу про це не казав, а документи про те, що вони там були, знищено», — стверджує суддя.

Отже, діяння щодо приховування, а також недонесення про злочин (останнє — за Кодексом 1960 року) залишилося без кваліфікації слідства та суду в справі про вбивць Гонгадзе.

СУДОВЕ СЛІДСТВО

Обвинувальний висновок, підписаний 22 листопада 2005 року, за даними ЗМІ, вже 23 листопада був прийнятий до розгляду Апеляційним судом м. Києва (АСК). Суд було обрано за спеціальним рішенням ВСУ, який, визначаючись із підсудністю, обрав допоміжний принцип — не за місцем учинення злочину, а за місцем розслідування справи. Головуюча в справі суддя Григор'єва разом із суддею Жанною Єленіною та за участю трьох народних засідателів, на думку низки учасників процесу, зробила «титанічну працю».

Дій суду критика не обійшла. Суд, на думку одного з адвокатів, діяв за версією слідства. Тобто тримався у межах змісту та кваліфікації досудового слідства. Звідси й питання про сміливість суду, зокрема в питаннях щодо підбурювачів, пособників і замовників убивства. Як відзначив адвокат Чевгуз, про сміливість суду можна було б говорити лише в разі, «якщо було допитано замовників, долучено «півки Мельниченка», опитано всіх високопосадовців, які фігурували в справі».

Вінтер'єва суддя Григор'єва заперечила повноваження у межах судового слідства відкрити кримінальну справу щодо замовників: «За чинним законодавством суд має право вирішувати питання щодо порушеної кримінальної справи, вести судове слідство в межах пред'явленого обвинувачення». Адвокат Чевгуз не погоджується з цим. Так само Чевгуз вказує на клопотання вивчити в судовому слідстві «півки Мельниченка», тоді як суддя Григор'єва цей факт заперечує й додає: «Ні, вони не долучалися судом до слідчих доказів, представлених сторонами... Мається на увазі, що ці докази мали б бути достовірними, належними й стосуватись дій обвинувачених».

Говорячи про завдання суду про всебічний і повний розгляд обставин справи, суддя наголошує: «У межах пред'явлених обвинувачень. Суд не може досліджувати дії замовника чи організатора.

Тобто цієї особи нема на лаві підсудних. Тому ці півки не є предметом розгляду цього судового засідання...».

Утім, можна говорити й про сміливість суду (судді). Не підтвердилися прогнози критиків про те, що суддя направить справу на додаткове розслідування (ДС). За твердженням судді, «недоліки досудового слідства по суті виправлялись під час судового слідства».

ВИРОК І ВИСНОВКИ

Хоча сумніву про те, що вирок буде обвинувальним, не було, залишалося питання про міру покарання. Підсудним, кажуть, певної мірою поталанило: якби справу розслідували раніше, суд міг засудити їх до довічного ув'язнення.

Адвокати ж, не заперечуючи визнанню підсудними вини в подіях 15-17 вересня, добивалися зменшення строку покарання. Уже після вироку адвокат Протасова стверджував про упередженість суду до Протасова. В. Теличенко, як представник потерпілої, висловила за побажання покарання (для Поповича — 10 років, Костенка — 8,5 років).

Хоча межею санкцій лише за вбивство було 15 років або довічне ув'язнення, Апеляційний суд міста Києва ухвалив засудити М. Протасова, за сукупністю покарань, до 13 років, О. Поповича — 12 років, В. Костенка — 12 років позбавлення волі. Крім того, оскільки засуджені дискредитували звання працівника міліції та вчинили злочини у зв'язку із службовою діяльністю, перевищуючи владу і службові повноваження, їх, відповідно, позбавили спеціальних звань і призначили додаткове покарання у виді позбавлення права займати атестовані посади, пов'язані з виконанням функцій представника влади строком на 3 роки (максимальна санкція — 5 років). Також винесено окрему ухвалу щодо кадрової роботи в МВС. Суттєвим виявився той факт, що М. Протасов та В. Костенко мали юридичну освіту.

Вирок суду було оголошено в суботу 15 березня 2008 року в переповненій судовій залі Апеляційного суду Київської області (суддя визнала, що Апеляційний суд м. Києва не мав «належної для проголошення вироку» зали). Він читався головуючою тихим, монотонним голосом більше 4 годин. На підвішенні за широким суддівським столом сиділа судова колегія і народні засідателі. Загалом четверо жінок і один, старшого віку, чоловік: двоє суддів умантіях — судді Григор'єва і Єленіна та троє народних засідателів. Оскільки вони вже знали зміст вироку, його оголошення перетворилося на випробування.

Учасники процесу — прокурори, представники і, звичайно ж, підсудні — виявили до вироку більший інтерес. За окремим столом перед колегією сиділи прокурори й адвокати. З одного боку, праворуч від суду, мовчазно із суворими обличчями слухали три державні обвинувачі — увійсько-вих ранга майора, підполковника і капітана. Поруч із ними сиділа Валентина Теличенко. З іншого боку, ліворуч — четверо адвокатів, які намагалися щось записувати з почутого, наче в них ще буде шанс щось додати (такі були, але лише представником ЗМІ). Двоє підсудних — М. Протасов та В. Костенко сиділи за гратами на лаві підсудних, третій — О. Попович — у першому «глядацькому» ряді під охороною осіб у штатському.

Підсудні перебували під наглядом наряду охорони у формі, що змінювалася щогодини. Та малопомічених представників спецпідрозділу СБУ «Альфа».

Усвідомлення відбувалося під пильним, але втомленим оком близько сотні присутніх, зокрема журналістів: газетярів, фотографів, тележурналістів (12 телекамер переважно центральних каналів). У залі засідання без кондиціонера було нестерпно душно. Страждали всі разом: і підсудні, і їх судді, і глядачі. Кожен — по своєму.

Після оголошення вироку судді вийшли із зали. Засудженого О. Поповича, для якого строк покарання був несподіванкою, наче за сценарієм, провели за ґрати на лаву. До них підійшли адвокати, які перемовлялися з ними, намагалися заспокоїти. Так засудили убивць Г. Гонгадзе.

Вирок було оскаржено до ВСУ, але залишено без зміни. Адвокати засуджених переконані, що суд помилився в частині кваліфікації дій за «попередньою змовою». Як відзначив адвокат Чевгуз, «тут і прокуратура, і суд проявили свою юридичну безграмотність. В Верховний Суд не виконав свого завдання суду найвищої інстанції — однакового застосування закону».

Адвокати наполягали на зміні кваліфікації, намагаючись на залишенні тієї ж міри покарання. Саме так учинив ВСУ в майже аналогічній «справі Подольського». В цей спосіб, вважають адвокати, підсудні «відповіли б за те, що скоїли» і здійснилося б правосуддя: підсудні покарані рівноцінно вчиненому.

Чи було таке розуміння правосуддя доречним? Під час касаційного розгляду головуючий, звернувшись до засуджених зі словами: «Підсудні, встаньте, ми знаємо ваші прізвища... У своєму ж виступі державний обвинувач підкреслив: «Вирок суду був законним, обґрунтованим і сприйнятим суспільством», тому він не підлягає зміні. Колегія ВСУ таки залишила вирок у силі і без зміни. Хоча й знаходилася в нарадчій кімнаті 57 хвилин. Чи залишилося вирішення юридичного питання в залежності від політичного, нині охороняється таємницею нарадчої кімнати.

Завершення процесу спонукає до висновків. Як відзначають учасники, це був «процес над системою правоохоронних органів» і у ньому «реалізовано принцип невідворотності покарання», хоча «з трьох поставлено тільки одну крапку» (І. Григор'єва). Словом, «процес завершено, справа продовжується» (В. Теличенко).

Осмілюючи офіційну версію цієї жхливий історії, пізнавши нові змісли сучасних українських правових реалій, ми такі залишаємося в пошуках істини. Продовжуємо жити життям, яким уже не живе Георгій Гонгадзе, але живуть його діти.